

Laef long Vanuatu

Vanuatu Maltipol Indiketa
Klasta Sevei 2007

Buk blong
ol yangfala

Fes toktok

Long bihaf blong 'Multiple Indicator Cluster Survey (MICS)' Task Force long Vanuatu, mi praoed blong introdiusum 'child and youth friendly version blong 2007 Vanuatu MICS' blong yumi. Yumi divelopem sevei ia blong mekem sua se evriwan, mo espeseli ol pikinini mo ol yut blong yumi, oli save gat akses isi nomoa long ol impoten infomesen we i stap long sevei. Isi akses long infomesen hemi fesfala step blong wan longfala proses we i save helpem wanwan man mo komiuniti blong stat save situesen blong olgeta, olgeta fakta we oli influensem developmen mo helt blong olgeta, mo wok wetem olgeta fakta ia blong ol beta helt mo developmen aotkam.

Oli divelopem 'Vanuatu MICS 2007 Young People's Edition' wetem bigfala kea, blong givim isi akses long komiuniti blong yumi long ol besik infomesen long level blong helt mo developmen praktis, tugeta wetem praktikel advaes mo gaendens, long evriwan we i save engej long ol praktis we oli save impruvum helt mo developmen blong olgeta. Oli inkludum wan gaed blong ol tija blong save iusum pablikesen ia olsem pat blong edukesen blong olgeta gel mo boe blong Vanuatu. Gaed ia, hemi stret tu long saed blong proses blong lanem long saed blong ol wuman mo man, mo ol komiuniti lida mo desisen meka oli save iusum tu blong andestanem mo sapotem waed adaptesen blong wan wan man mo komiuniti long saed blong helt mo developmen praktis we oli moa gud.

'Vanuatu MICS 2007' hemi bin fesfala kaen pablikesen olsem we oli prodiusum long rijien blong Pacifik. Mifala i praoed tumas blong samting ia. Hemi givim olgeta nambawan infomesen long yumi blong save sapotem ol pipol blong Vanuatu, moa gud, long saed blong developmen mo hadwok. Yumi praoed moa from se 'Vanuatu MICS 2007 Young People's Edition' hemi fesfala kaen pablikesen olsem long ol wol. From risen ia hemi ekstra spesel mo demonstretem ful komitmen blong yumi igo long olgeta gel mo boe blong nesen blong yumi, mo strongfala bilif yumi gat long olgeta, se oli save karem pawa tru wanem oli lanem, blong engejem olgeta long ol helt mo developmen praktis we i gud moa long olgeta, ol fren blong olgeta mo ol pikinini blong olgeta, taem bae oli gat.

Mi hop se yufala bae i enjoem mo apresietem pablikesen ia we hemi stap infomen, entetenem mo eduketem. Mi talem strong se bae mifala i givim ful mo kontinu sapot blong mifala mo wok wetem yufala blong meken laef long Vanuatu hemi gud moa long hamas i save gud mo i shud gud.

Len Tarivonda

Direkta blong Dipatmen blong Pabliko Nefti Ministril blong Helt
Jea blong Vanuatu MICS Task Force

Insaed long buk

Buk ia blong wanem	3
Laef long Vanuatu	8
Gudfala helt oltaem	10
Fasen blong lukaotem gud ol smol pikinini	27
Fasen blong manajem ol sik	37
Bildimap wan fujia we i moa gud	46
Buk blong titja, mo olsem wanem blong mekem wan sevei blong yu wan	50
Vanuatu Maltipol Indiketa Klasta Sevei 2007 – Samari teibol blong ol faending	55

Aknolejmen

Pablikesen ia i beis long Vanuatu Maltipol Indiketa Klasta Sevei (MIKS), we Ministri blong Helt blong Vanuatu i karemaot wetem faenansol mo teknikol sapot we i kam long United Nations Children's Fund (UNICEF) mo The Global Fund.

Unicef Pacific hemi wantem talem tankio long olgeta man mo woman we oli givhan blong mekem buk ia. Long Vanuatu: Roy Obed, John Niroa mo Robert Reggie long Ministri blong Edukesen; Jean-Jacques Rory, Jennifer Timothy mo Len Tarivonda long Ministri blong Helt; Doresday Kenneth mo Jenny Li go long Dipatmen long Wumen Afea; Simil Johnson long National Statistics Office; Excellent Toka mo David Eddy blong Vanuatu Young People's Project; Simon Boi, Janet Strong, Jocelyn Loughman mo David George blong World Vision; Sara Lightner, Antoine Thyna mo Kalli Babcock blong Peace Corps; Sembu George blong Save the Children; Jacqueline de Gaillard blong Red Cross Society; Kalnaure Kalfatak mo studen long Ulei School; Jeffrey Kalo mo studen long Pango English School; Mrs Taravaki mo ol studen long Mele Maat School; Chief Kalotiti blong Mangaliuliu village; mo May Pascual, Hudson Hensley Garaeliu, Christina Lulu-Karae, Joemela Simeon, Patrick Shing mo Mathew Kalotiti blong UNICEF Vanuatu. long Fiji: Will Parks, Emmanuelne Abrioux, Nikhat Shameem, Annefrida Kisesa, Johanna Eriksson Tokyo mo Eliab Seroney Some long UNICEF Pacific. Long UNICEF East Asia mo Pacific Regional Office: Madeline Eisner mo Karen Emmons.

Buk ia blong wanem

Wanem kaen buk ia ?

‘Laef long Vanuatu’ hemi beis long wanfala sevei wei oli mekem long Vanuatu long 2007.* Buk ia i stap givim samfala impotan samting we oli faenem tru long sevei ia, mo samfala tingting blong mekem ol samting i kam moa gud. Buk ia i tokabaot laef blong naoia long Vanuatu, mo olsem wanem blong mekem laef blong tumoro i moa gud.

Sevei blong wanem ia

Wan sevei hemi wan wei blong kolektem infomesen. Long taem ia oli askem kwesten long ol man long ol difren eria blong faenemaot wanem i stap hapan.

Long sevei ia oli bin askem long pipol long Vanuatu olgeta kwesten long saed blong:

- Helt – Wanem oli save, mo wanem oli stap mekem blong kipim olgeta mo famli blong olgeta long gudfala helt
- Niutrisen – Wanem kaikai oli stap kaikai mo givim long ol pikinini blong olgeta
- Edukesen – Wanem oli stap mekem blong priperem ol pikinini taem oli stap yiet long haos, mo taem oli stat go long skul
- Protektem ol pikinini – Oli stap registerem olgeta pikinini blong olgeta taem oli bon o no, mo ol gel blong olgeta oli mas gat hamas yia blong oli save marid

Ova 2600 haoshol oli tekem pat long sevei ia (Wan haoshol hemi olgeta pipol we oli liv tugeta long wanfala haos). Sevei i involvem olgeta haoshol long sikisfala provins mo Port Vila mo Luganville, olsem ia i kavramap ful kaontri. Olgeta ansa we pipol oli givim – sevei faending – oli talemaot long yumi laef blong tedei long Vanuatu i olsem wanem.

*Oli Kolem sevei ia “The Vanuatu Multiple Indicator Cluster Survey 2007” mo ripot i aveilebol long internet long:
http://www.unicef.org/pacificislands/MICS_Reportsmla.pdf

Wan samari teibol blong sevei faending i stap long pej 55-59. Sevei faending long ripot ia oli stap (Klosap) olsem pesenteij. Blong mekem isi blong yang pipol oli save andestanem, oli presentem ol faending long buk ia olsem ol namba aot long 10.

Who i save iusum buk ia?

Olgeta sevei faending oli impotan long evriwan long Vanuatu, mo evriwan i save iusum buk ia. Oli mekem buk ia speseli blong ol yang pipol (Stat long 11 yia), mo blong iusum long ol skul, be narafala grup o man oli save iusum tu.

You save mekem sevei blong yu wan semtaem yu stap ridim buk ia, blong faenemaot olsem wanem yu save komperem klas (Komiuniti, famili) blong yu wetem ful Vanuatu.

Olgeta pipol ia bae oli save faenemaot se buk ia i iuseful tumas long olgeta:

*Ol yang pipol, inkludum
ol pikinini blong skul*

Ol mama, papa, famli

*Ol komiuniti mo
lida blong komiuniti*

Ol Titja

Ol helt woka

Evriwan

Olsem wanem blong iusum buk

Yu save ridim buk ia yu wan nomoa o wetem wanfala grup (Olsem skul klas o komiuniti grup). Sevei faending blong wanwan topik i stap long wanfala grin bokis olsem emia daon.

Long Vanuatu

- Aot long evri 10 pikinini 2 oli andawoit

Blong andastanem olgeta sevei faending

Yu mas save andastanem sam besik mats blong kasem gud mining blong ol sevei faending. Olsem sapos oli askem long 10 man o wuman sapos oli stap kaikai fres frut evridei mo 6 i ansa 'yes' mo 4 i ansa 'no', faending i go olsem 'aot long 10 pipol 6 oli kaikai fres frut evridei' o 'aot long 10 pipol 4 oli no kaikai fres frut evridei'. Oli save soem olsem ia:

Samtaem ol faending oli beis long ol haoshol. Wan haoshol hemi olgeta pipol we oli liv tugeta long wanfala haos. Olsem, 'aot long 10 haoshol 2 i iusum wota i sef blong drink' oli save soem olsem:

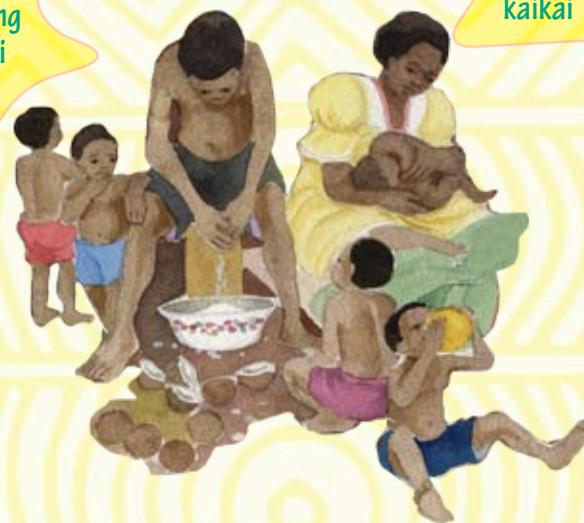

Folem, i gat wan seksei we oli kolem 'Wanem nao mi save mekem?' Insaed long ol spitj babol i gat samfala tingting long wanem yu save mekem blong jenisim ol samting. Yu save tingting yu wan long sam narafala wei tu. Yu save diskas blong faenem samfala niu aedia sapos yu stap wok long klas or eni narafala kaen grup.

Wanem nao mi save mekem?

Priperem ol helti kaikai blong famli blong mi wetem plenti fres vejetebol mo frut

Leter pikinini blong mi oli save helpem mi blong priperem kaikai, bae oli save lanem abaot helti wei blong kaikai

Samtaem, yu save faenem wanfala orenj kala bokis wetem sam moa infomesen long wan topik.

Wanem ia helti kaikai?

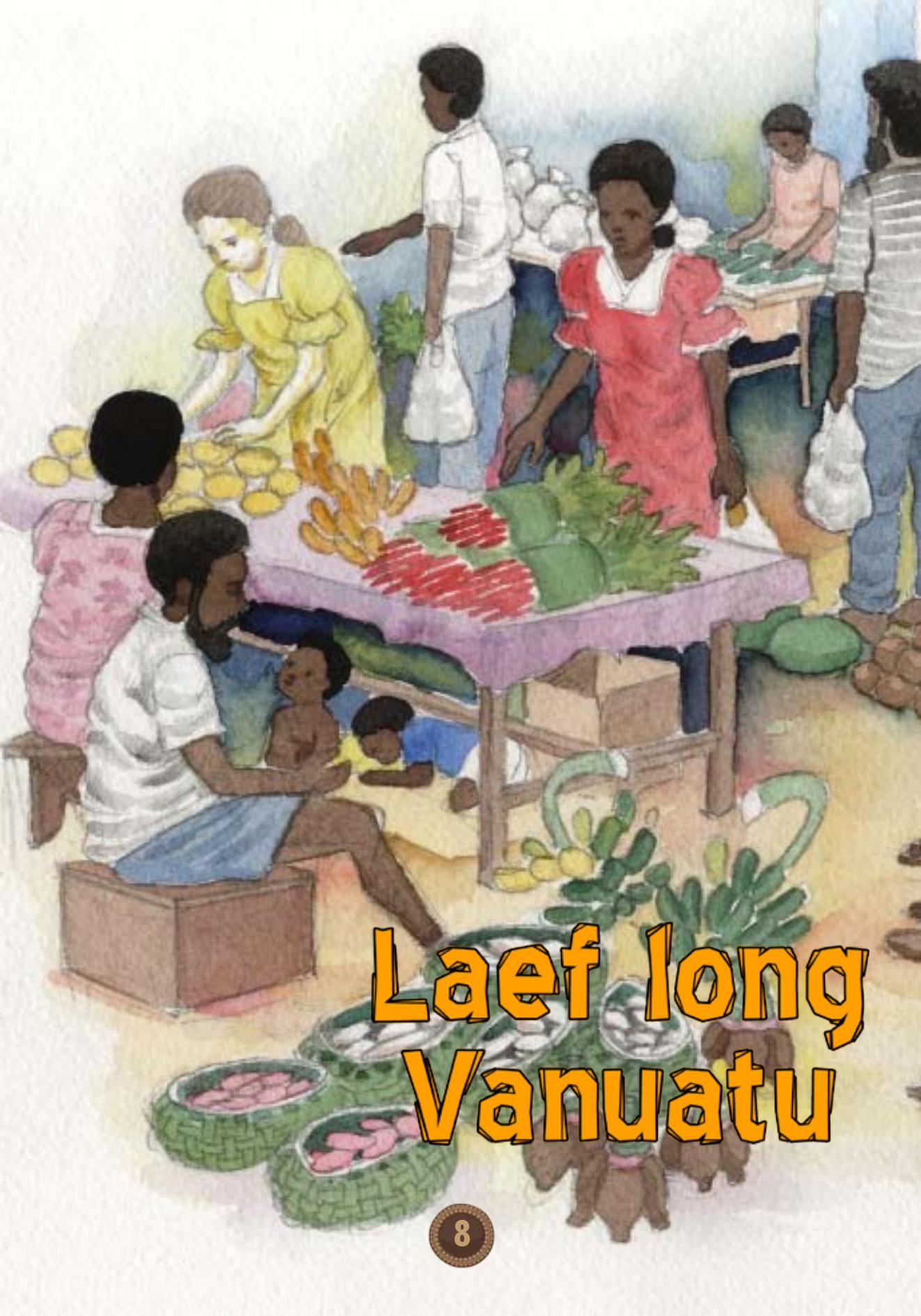
- Olgeta frut mo vejetebol oli helti kaikai
- Olgeta rut krop oli helti kaikai
- Olgeta Ek mo melik prodak oli helti kaikai

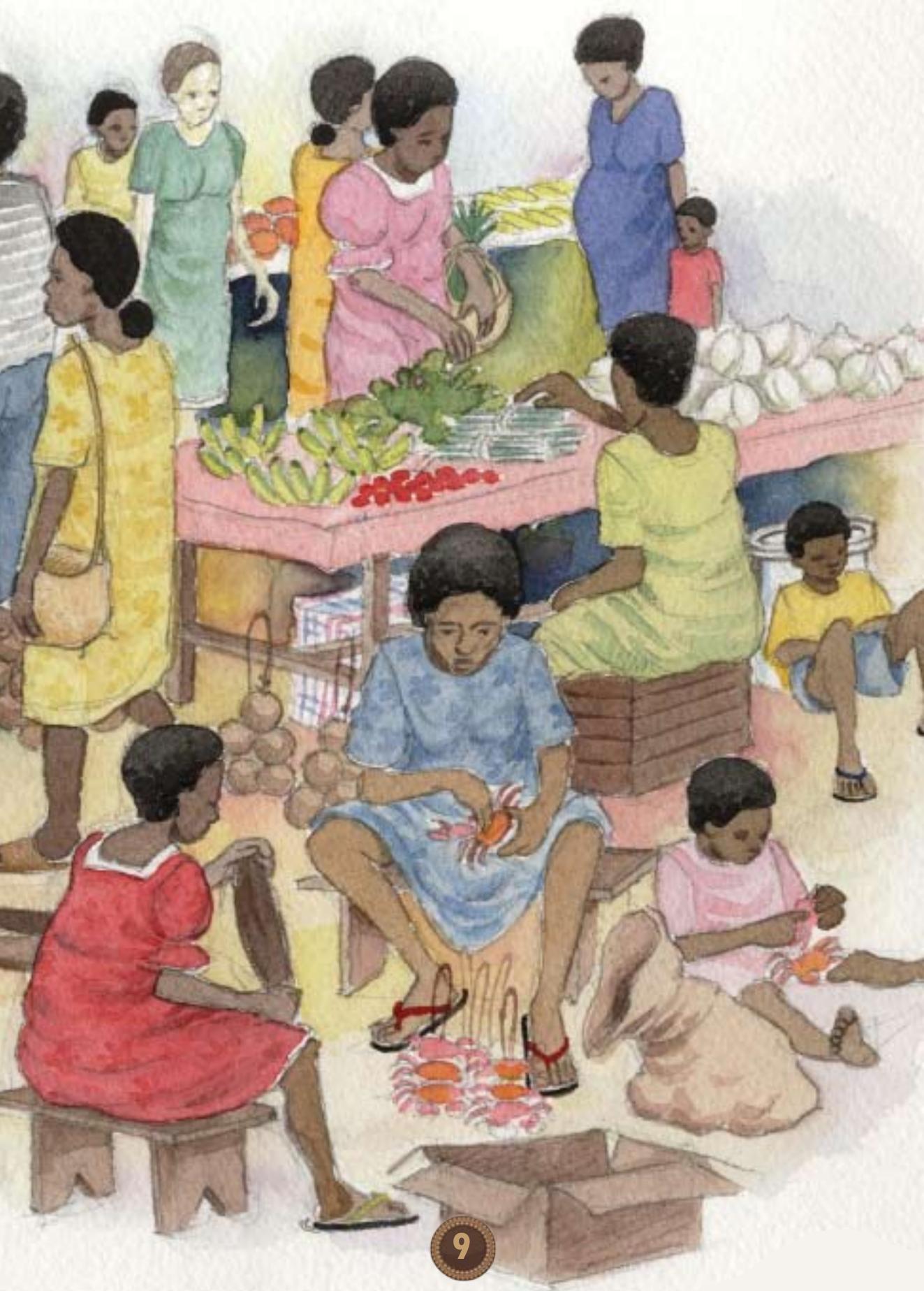
Long en blong wan wan topik i gat wanfala blu kala bokis we insaed i gat ol kwesten we yu save iusum blong mekem sevei blong yu wan. Go long pej 51 blong lanem olsem wanem yu save mekem sevei blong yu wan.

1. Yu wandem mekem sevei blong yu wan? [Yes / No]

Laef long Vanuatu

Gudfala helt oltaem

Long pat ia blong buk yumi luk wanem ol pipol blong Vanuatu oli save long saed blong gat gudfala helt oltaem mo wanem oli mekem blong olgeta mo famli blong olgeta oli save gat gudfala helt oltaem.

Yumi save mekem plenti samting blong gat gudfala helt oltaem. Gudfala wei blong stat i blong Kaikai ol helti kaikai mo drink sef mo klin wota. Gud toelet mo sanitesen fasiliti oli olgeta basik nid tu blong ol haoshol, komiuniti mo skul.

Narafala wei blong gat gudfala helt oltaem hemi blong gat save long saed blong HIV/AIDS, mo olsem wanem blong protektem yumi wanwan.

Karem pikinini hemi wan naturol samting we ol wuman bae oli save go tru. Hemi impotan tumas blong gat gud helt oltaem taem yu gat bel, olsem ia bebi blong yu bae i helti.

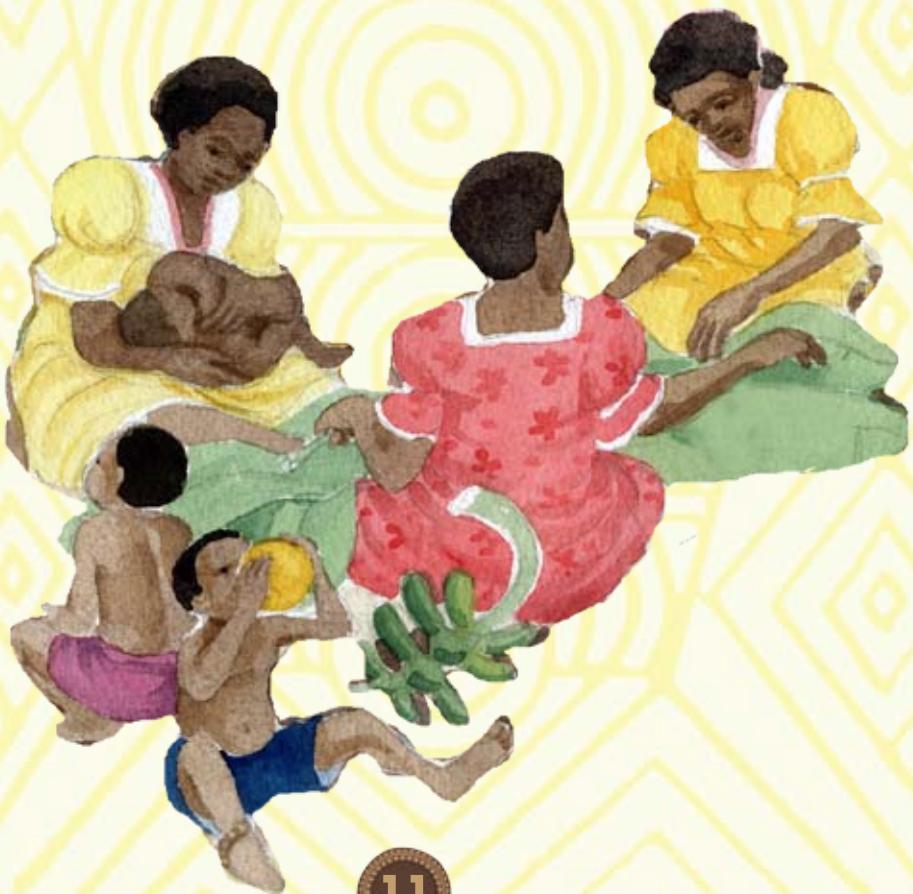
Kakai helti kaikai

Everiwan nidim helti kaikai. Ol pikinini speseli i nidim plenti gudfala kaikai blong oli save gro long stret fasen. Yu mas kaikai ol gudfala kaikai sapos you wandem kam wan gudman blong futbol! Samtaem bae i nid blong tekem samfala samting moa tu olsem aiodin (Iodine), long sol o vitamin tablet.

Wanem ia helti kaikai mo kaikai helti?

- Kaikai we oli gru long Vanuatu mo i fres i save moa helti long kaikai we oli kam aotsaed
- Olgeta frut mo vejetebol oli helti kaikai
- Rut krop oli helti kaikai
- Ek mo melik prodak oli helti kaikai
- Fis mo jiken oli helti kaikai
- Pig mo buluk, sapos yu kaikai smol smol nomoa, oli helti kaikai
- Olgeta kaikai we oli gat fulap aien (Iron) insaed, olsem mit mo dak grin lif, oli helti kaikai
- Olgeta kaikai we oli gat fulap vitamin A, olsem dak grin lif mo orenj mo red frut mo vejetebol oli helti kaikai
- Taem yu iusum smol smol oel, bata o krim o melik kokonat i minim se yu kaikai helti
- Taem yu iusum sol we i gat aiodin (Iodized salt) insaed i minim se yu kaikai helti
- Taem mama hemi givim titi long bebi i minim se bebi i kaikai helti espeseli long fasfala sikis manis

Long Vanuatu...

Faending
blong sevei

- Aot long 10 pikinini 2 oli andawoit (Weit blong olgeta i smol tumas folem fasen we oli no stap kaikai inaf helti kaikai)

*Faendin ia i link wetem level blong edukesen blong ol mama – luk long peij 49

- Aot long 10 pikinini 2 oli sot tumas (Haet blong olgeta i smol folem fasen we oli no stap kaikai inaf helti kaikai)

* Faendin ia i link wetem level blong edukesen blong ol mama – luk long peij 49

- Aot long 10 haoshol 2 oli iusum sol we i gat aiodin (Iodized salt) insaed (Aot long 10 haoshol 8 oli no iusum sol we i gat aiodin insaed(Iodized salt)

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long famli blong mi wanem mi lanem long saed blong helti kaikai mo kaikai helti

Priperem smol kaikai o lans blong mi long haos wetem ol fres local ingridien

Luk gud se sol mi pem i gat aiodin insaed (Iodized)

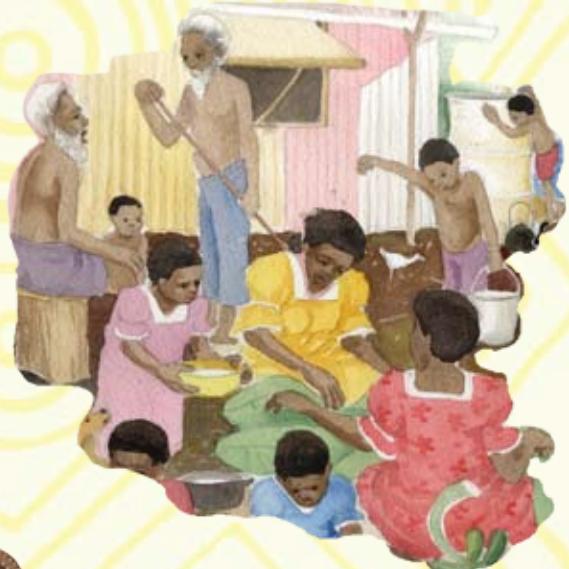

Priperem helti kaikai blong famli blong mi wetem plenti fres vejetebol mo frut

Letem pikinini i helpem mi blong priperem kaikai, bae oli save lan long saed blong kaikai helti

Planem ol frut tri mo ol vejetebol raun long haos blong mi blong mekem se mifala i gat saplae blong kaikai oli fres mo helti

Planem frut tri mo vejetebol blong komiuniti i save havestem mo kaikai

Oi skul oli save wok wetem Ministri blong Helt blong givimaot ol aeon (Iron) tablet long ol gel mo tablet blong wom (deworming pills) long everiwan

Titjim ol pikinini long skul blong kaikai helti kaikai

Enkarejem long skul olsem wanem blong kaikai helti

Planem wan kaden blong kaikai long skul olsem ia ol student oli lanem olsem wanem blong planem helti kaikai

Tokabaot 'kaikai helti' olbaot

1. Yu stap kaikai fres frut mo vejetebol evridei? [Yes / No]
2. Yu stap kaikai fis, jiken o ek evridei? [Yes / No]
3. Yu stap iusum sol i gat aiodin insaed (Iodized) long haos blong yu? [Yes/No]

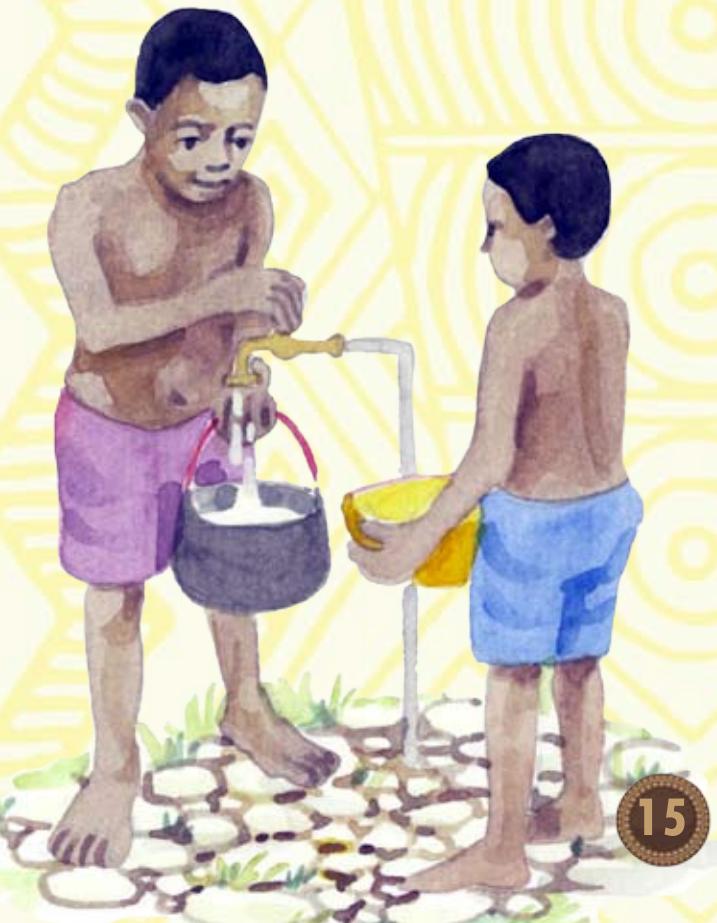
Sef wota blong drink

Sef wota blong drink i impotan tumas. Yu save sik bigwan taem yu drink wota we i no sef. Olsem wanem yu save mekem sua se wota blong yu i sef? I gat tufala wei: kolektem wota long wan wan impruv sos, mo tritim long haos blong mekem i sef. Impruv sos blong wota i olsem wota long paep (Tap), wan wel i gat lid blong hem, spring mo borhol (Borehole).

Yu save kolektem wota ikam long wanfala impruv wota sos, be yu nid blong tritim bakagen long haos blong mekem sua se i sef fulwan.

Wanem ia sef wota blong drink?

- Wota oli boelem hemi sef wota blong drink
- Wota blong rein hemi sef wota blong drink
- Wota oli filtarem hemi sef wota blong drink
- Wota i kamaot long wan tap hemi gud be yu mas boelem blong mekem hemi sef ful wan
- Blong kipim sef wota i sef oltaem yu mas storem gud – long wan kontena we i klin, mo i gat lid blong hem

Long Vanuatu...

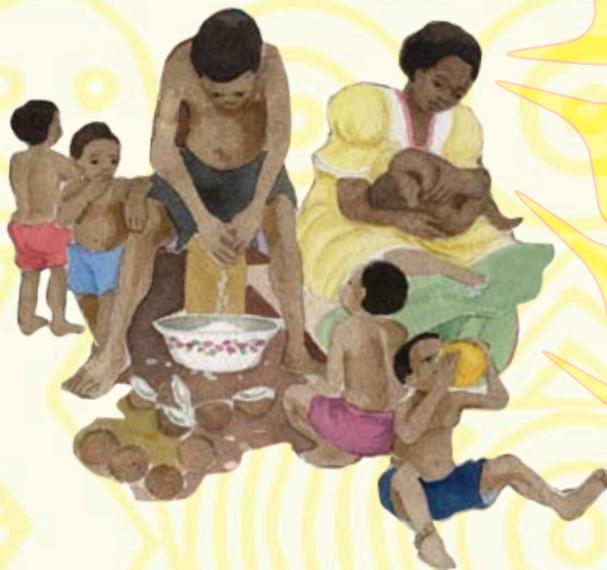
- Aot long 10 haoshol 8 oli stap kolektem wota blong drink long ol impruv sos (Aot long 10 haosehol 2 oli stap kolektem wota blong drink long ol sos we oli no impruv)

- Aot long 10 haoshol 1 i stap tritim wota blong mekem i sef blong drink (9 aot long 10 haoshol oli no stap tritim wota blong mekem i sef blong drink)

Wanem nao mi save mekem?

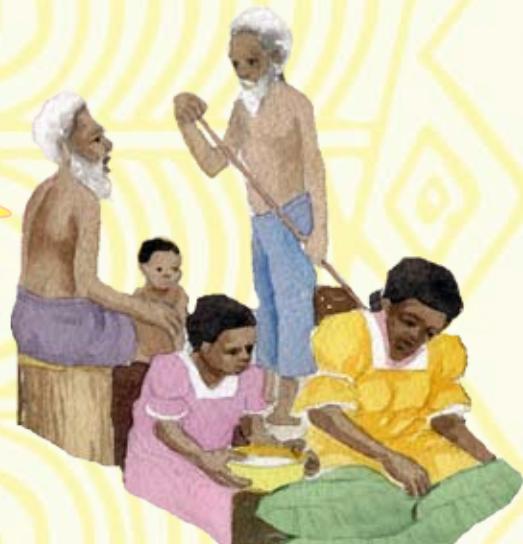
Boelem wota blong drink
blong famli blong mi

Kolektem wota blong rein blong drink
(Mo kavremap gud blong stopem
moskito i no go putum ek insaed)

Storem gud wota blong drink blong
famli blong mi long wan konteina i klin
mo i gat lid blong wota i sef

Iusum difren kap blong drink mo
kasem wota long hem

Kavremap ol wel mo spring blong
protektem wota mo kipim i klin

Kipim eria kolosap long wel o spring
hemi klin blong no spoelem wota

Talemaot olbaot se i impotan blong
yumi mas drink wota we i sef

4. Long haoshol blong yu, yu stap kolektem wota blong drink long wan impruv sos [Olsem wan tap, wan wel i gat lid o wan spring, o wan borhol (Borehole)]? [Yes / No]
5. Long haoshol blong yu, yu stap tritim wota blong mekem i sef bifo yu drink? [Yes / No]
6. Long haoshol blong yu, yu stap sik oltaem mo yu stap sitsit wota? [Yes / No]

Toelet mo aejin

Yumi save stopem plenti sik oli no save kasem yumi, espeseli sitsit wota, sapos i gat gudfala aejin. Toelet o latrin we oli bildim gud mo i klin oli impotan tumas – bae oli kipim famli mo komiuniti blong yu oli helti.

Taem yu wasem han blong yu oltaem wetem sop yu protektem yu wan long ol sik. Yu mas wasem han blong yu taem yu kamaot long toelet, bifo yu mekem kaikai, bifo yu kaikai o fidim pikinini. Yu mas mekem hemi wan fasin blong yu oltaem!

Long Vanuatu...

- Aot long 10 haoshol 4 oli no gat toelet o latrin we oli bildim gud

Wanem nao mi save mekem?

Bildim gudfala toelet o latrin blong ol
komiuniti

Wasem han oltaem wetem sop, espeseli
taem yu kamaot long toelet mo bifo yu
mekem kaikai o bifo yu kaikai

7. Long haoshol (O skul) blong yu, yu iusum wanfala toelet we oli
bildim gud? [Yes / No]

Fasen blong proteksen agensem HIV/AIDS [Mo nrafala sik we oli pas tru long seks - (Sexually transmitted diseases)]

AIDS hemi wan sik we i pas tru long seks mo i save kilim yu. HIV hemi vaeres we i givim AIDS. You save kasem HIV/AIDS mo nrafala sik we oli pas tru long seks olsem syphilis mo gonorrhoea taem wan i silip wetem wan man o wuman mo i no iusum kondom. Taem wan mama hemi kasem HIV/AIDS mo nrafala sik we oli pas tru long seks mama ia hemi save givim ol sik ia long bebi blong hem.

Olsem wanem nao yumi save protektem yumi wan agensem HIV/AIDS?

Ol men wei we yumi save protektem yumi agensem HIV/AIDS (Mo nara sik we i pas tru long seks)

- Abstinens: no gat seks
- Bi fetful: gat wan patna nomo we hem i no got sik HIV/AIDS mo hem tu i fetful long yu
- Kondom: iusum kondom ol taem long stret wei taem yu gat seks

Long Vanuatu...

• Aot long 10 wuman 4 oli save ol nambawan fasen blong protektem olgeta wan agensem HIV/AIDS (6 aot long 10 wuman oli no save ol nambawan fasen blong protektem olgeta wan agensem HIV/AIDS)

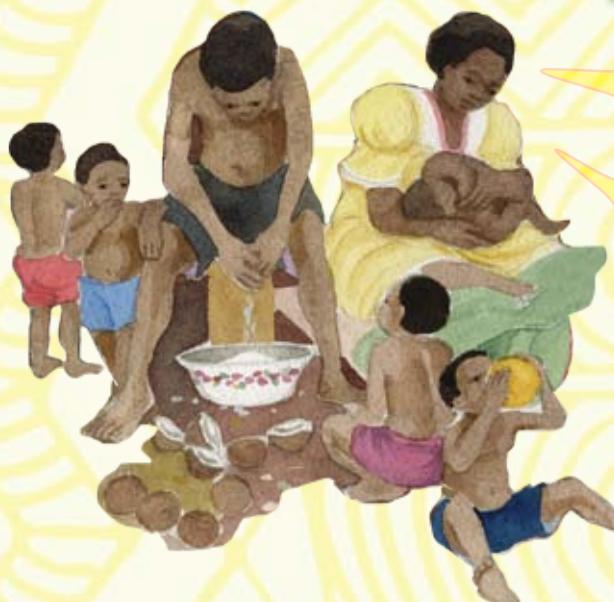
Faending
blong sevei

* Faendin ia i link wetem edukesen – luk long peij 49

Wanem nao mi save mekem?

Lanem olsem wanem blong protektem
yu wan agensem HIV/AIDS

Tokabaot sef seks mo famli
planing long ol yangfala blong
komiuniti blong mifala

Tokabaot sef seks mo famli planing
long ol yangfala blong famli blong yumi

Mas fetful long patna blong mi

Folem ABC: Abstinens, Bi fetful, o
iusum wan kondom (Condom)

8. Yu save long nambawan fesen blong protektem yu wan agensem
sik HIV/AIDS? [Yes / No]

9. Yu save faenem kondom long komiuniti blong yu? [Yes / No]

Karem pikinini

Wan wuman hemi blong karem pikinini taem hemi redi be i no bifo. Taem wuman hemi ova 18 yia mo i no kasem 35 yia yet hemi nambawan eij blong hemi save karem pikinini. Taem wuman hemi yangfala tumas i had mo danjeres blong karem pikinini, mo olgeta bebi we oli bon long ol mama we oli yang tumas oli save ded bifo oli kasem wan yia. Hemia nao wan long ol gudfala risen blong ol gel oli no mared taem oli no kasem 18 yia yet.

Long Vanuatu...

- Aot long 10 yangfala wumen 2 oli stap mared taem oli no kasem 18 yia yet

Wanem nao mi save mekem?

Protektem ol yangfala gel
long famli blong yumi blong
oli no mared eli tumas

Protektem ol yangfala gel
long komiuniti blong yumi
blong oli no mared eli tumas

Wan wuman, taem hemi gat bel, hemi mas kaikai helti kaikai blong mekem se bebi blong hem i helti tu mo kilo blong bebi i stret. I gud tu se hemi stap pas long klinik blong ol mama we oli gat bel blong mekem sua se bebi i gro gud long bel blong hem mo blong priperem hem blong taem bae i karem bebi. I gud se hemi go long hospitel o klinik taem hemi redi blong karem bebi, ples ia nau we i gat ol stret man blong lukaot ol mama.

Long Vanuatu...

Faending
blong sevei

- Aot long 10 bebi oli bon 1 bae kilo blong hem i smol tumas (Plenti taem i olsem from mama i no kaikai inaf helti kaikai taem hemi gat bel)

- Aot long 10 wuman we oli gat bel 2 oli no risivim eni skil kea taem oli gat bel

*Faendin ia i link wetem edukesen – luk long peij 49

- Aot long 10 wuman we oli karem bebi 3 oli nogat wan stret man blong lukaot ol mama i stap wetem olgeta taem oli karem bebi

*Faendin ia i link wetem edukesen – luk long peij 49

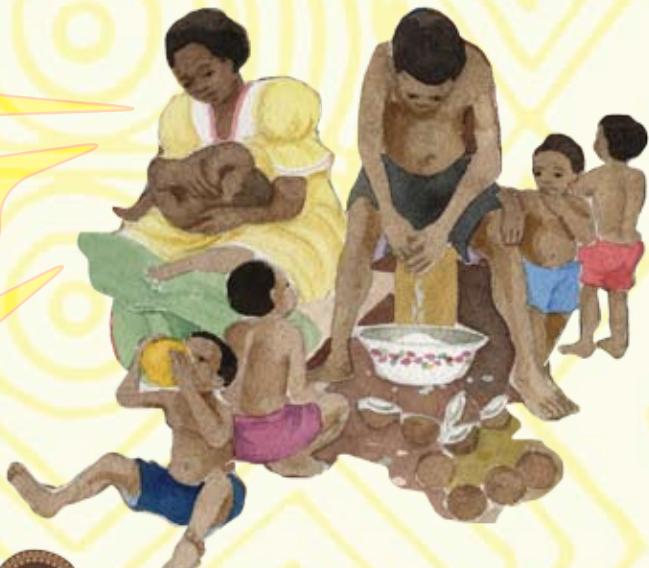

Wanem nao mi save mekem?

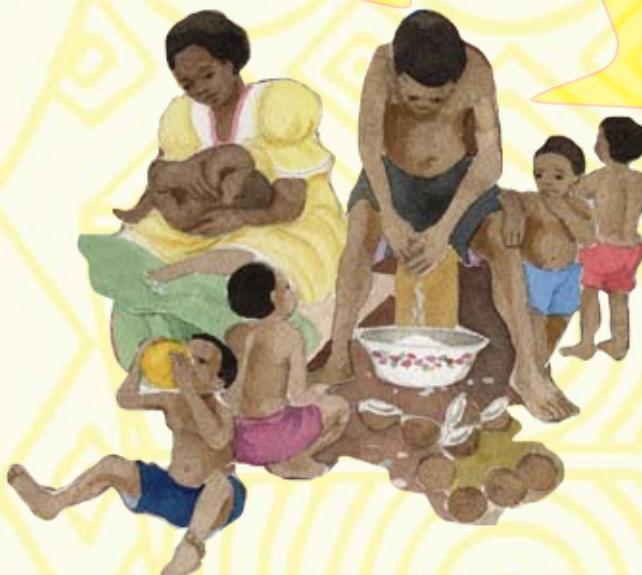
Taem mi gat bel, bae mi kaikai nambawan kaikai we mi save faenem

Go pas fofala taem long klinik blong ol mama taem mi gat bel

Mekem plan wetem famli blong mi blong mi save go long klinik o hospitel taem mi redi blong karem bebi

Helpem wanfala mama long famli blong yu, we i gat bel, blong go long klinik o hospitel blong karem bebi blong hem

Mekem sua se wanfala wuman long famli, we i gat bel, i mas kaikai nambawan kaikai we i stap

Mekem plan fastaem blong yumi holem inaf mani wetem yumi blong yu save karem bebi long klinik o hospitel

10. Sapos wan wuman long famli blong yu i karem wan bebi i no longtaem (Las yia olsem) – hemi bin gat ol skil kea jekup long taem we i gat bel? [Yes / No]
11. Sapos wan wuman long famli blong yu i karem wan bebi i no longtaem (Las yia olsem) – hemi karem bebi long wan klinik o long hospitel? [Yes / No]

Fasen blong lukaotem gud ol smol pikinini

Mama mo papa oli responsibol blong lukaotem gud olgeta smol pikinini blong olgeta. Ol narafala pipol oli save givhan tu olsem ol brata, ol sista, anti mo ankel, mo ol pupu. I gud blong evriwan oli save fasen blong lukaotem gud olgeta smol pikinini.

Bae yu lanem long ples ia olsem wanem ol pipol long Vanuatu oli lukaotem gud ol smol pikinini blong olgeta, olsem long saed blong givim titi, rejisterem bebi taem i bon, stik meresin (Vaccinating) blong faetem sik, mo givhan long olgeta blong oli save develop mo lanem samting.

Givim titi

Givim titi hemi nambawan fasen blong fidim wan bebi. Melik blong mama nomoa (Exclusive breastfeeding) hemi kaikai ia nomoa bebi hemi nidim long fasfala 6 manis long laef blong hem. Afta 6 manis, bebi i nidim narafala kaikai i go wetem melik blong mama. I gud se ol mama oli gohed blong givim titi go kasem 2 yia, sapos oli save mekem, blong kipim bebi i helti.

Long Vanuatu...

- Aot long 10 bebi 4 oli titi nomoa kasem 6 manis (6 aot long 10 bebi oli no titi nomoa long fasfala 6 manis)

- Aot long 10 bebi 3 oli titi kasem oli 2 yia (7 aot long 10 bebi oli no titi kasem oli 2 yia)

*Wanem nao mi
save mekem?*

Statem wan grup blong sapotem
givim titi

Helpem wan niufala mama long famli
blong givim titi – karem bebi i go long
hem taem bebi i redi blong kaikai

Givim raet long ol mama blong oli save
givim titi long taem blong wok

Tokabaot ol hospitel we i sapotem
ol bebi mo promotem fasen blong
givim titi long bebi

12. Sapos wan wuman long famli blong yu hemi gat wan bebi we i gat 6 manis go
kasem 18 manis – hemi givim titi nomoa long bebi long fasfala 6 manis? [Yes / No]
13. Sapos wan famli blong yu hemi gat wan pikinini we i gat 2 yia go kasem 5 yia
– hemi givim titi long pikinini blong hem i go kasem 2 yia ? [Yes / No]
14. Oli givim titi long yu, mo yu bin titi kasem yu hamas yia? [Yes / No]

Rejisterem bebi taem i bon (Birth registration)

Hemi right blong pikinini blong rejista taem i bon. Yu no pem blong rejistarem pikinini taem i bon, mo yu save go long sivil rejistri hed ofis long Port Vila, o long ol provensal rejistri ofis. Taem yu rejistarem wan pikinini i bon, oli givim wan setifiket (Birth certificate) long yu, mo yu mas kipim i sef.

From wanem i impotan blong rejistarem wan bebi taem i bon (Birth registration)?

- I givim raet long yu blong karem wan nem
- I givim raet blong yu kam wan manples (Citizen)
- Hemi wanfala wei i folem loa blong pruvum eij blong yu

Long Vanuatu...

- Aot long 10 pikinini 7 oli no regista taem oli bon

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long peren blong mi wanem mi lanem long saed blong rejista taem bebi i bon

Askem peren blong mi sapos oli rejistarem mi taem mi bon, mo ol brata mo sista blong mi tu (Mo sapos mifala i gat setifiket blong taem mifala i bon)

Rejistarem ol pikinini long famli blong mifala taem oli jas bon

15. Yu gat wan setifiket blong taem we yu bon (Birth certificate)? [Yes / No]

Vaksinesen agensem ol sik

Evri pikinini oli nidim samfala vaksinesen (Immunization) long fasfala faev yia blong laef blong olgeta blong protektem olgeta agensem sam bigfala sik. Vaksinesen i fri mo yu save karem long helt klinik, hospitel mo mobael klinik. Wanwan pikinini i save gat wan vaksinesen kad blong oli raetem ol vaksinesen i karem finis.

Wanem sik vaksinesen i save stopem?

- Tuberculosis
- Diphtheria
- Whooping cough
- Tetanus
- Polio
- Measles
- Hepatitis B

Long Vanuatu...

- Aot long 10 pikinini 4 oli karem ful vaksinesen taem oli kasem 2 yia
(6 aot long 10 pikinini oli no karem ful vaksinesen taem oli kasem 2 yia)

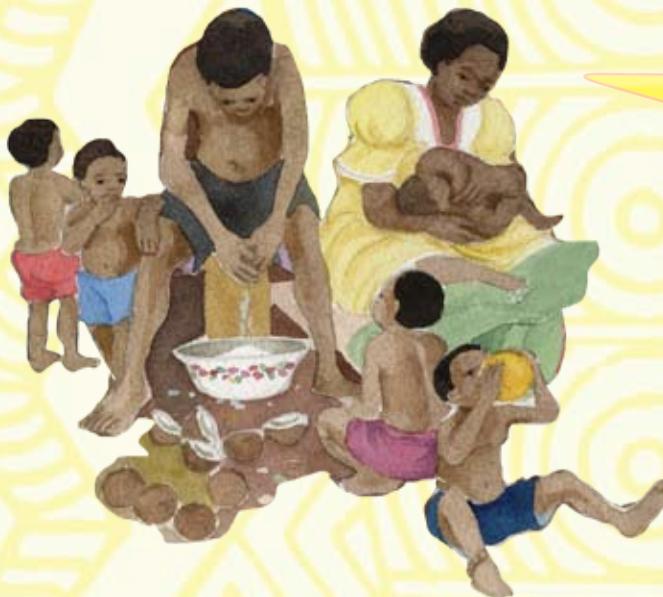

Faending
blong sevei

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long peren blong mi wanem mi lanem long saed blong vaksinesen(Vaccinations)

Askem peren blong mi sapos mi karem vaksinesen mo sapos ol brata mo sista blong mi oli karem tu

Mekem sua se yumi gat wan vaksinesen kad long wan wan pikinini long famli

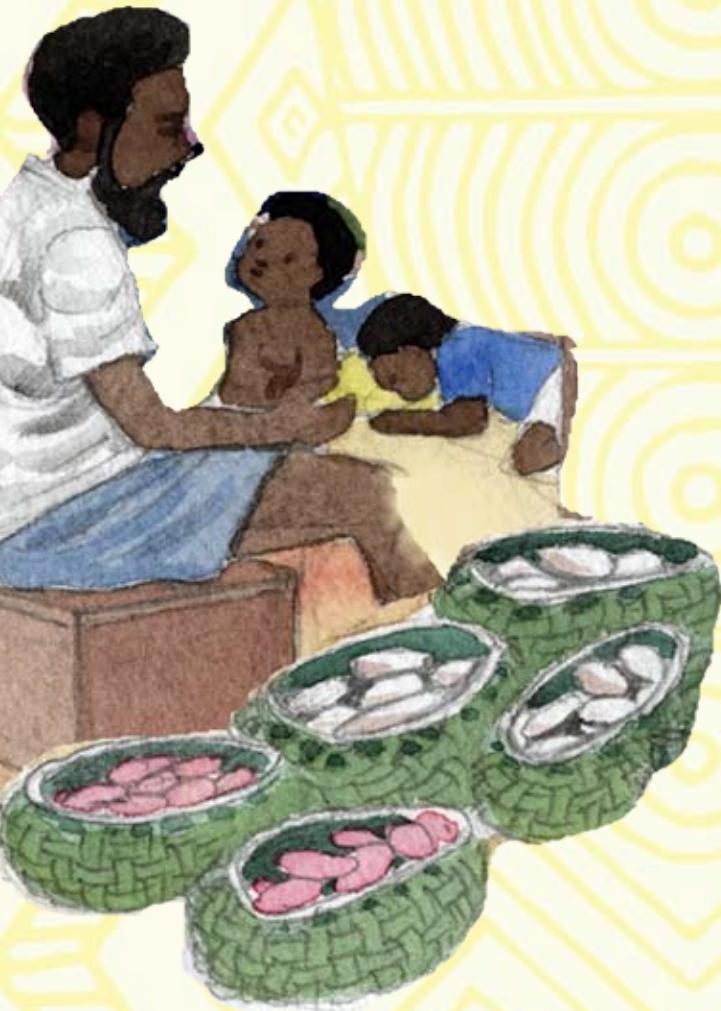
16. Yu gat wan vaksinesen kad? [Yes / No]

Eli laning mo developmen

Wan pikinini i stat lanem samting taem i bon nomoa. Fasfala 3 yia blong laef oli impotan tumas long saed blong developmen blong pikinini. I gat plenti samting blong lanem!

Pikinini oli lanem samting taem oli watjem, mo taem oli kopi wanem oli lukim. Pikinini i nidim lav, kea mo sapot blong helpem hem blong bildimap self-konfidens we i nidim blong eksplorem mo lanem mo divelop long ful potensel blong hem. Yu save helpem ol pikinini long famli blong yu taem yu pleiplei wetem olgeta, helpem olgeta blong lukim mo eksplorem niufala samting, mo taem yu ridim buk wetem olgeta.

Long Vanuatu...

Faending
blong sevei

- Aot long 10 smol pikinini, famli memba blong 9 long olgeta oli save pleiplei wetem olgeta blong helpem olgeta blong lanem samting

- Insaed long 4 aot long 10 haoshol i gat trifala o moa buk blong pikinini (Insaed long 6 aot long 10 haoshol, ol buk blong pikinini i no save kasem trifala)
* Faending ia i link wetem edukesen – luk long peij 49

Wanem nao mi save mekem?

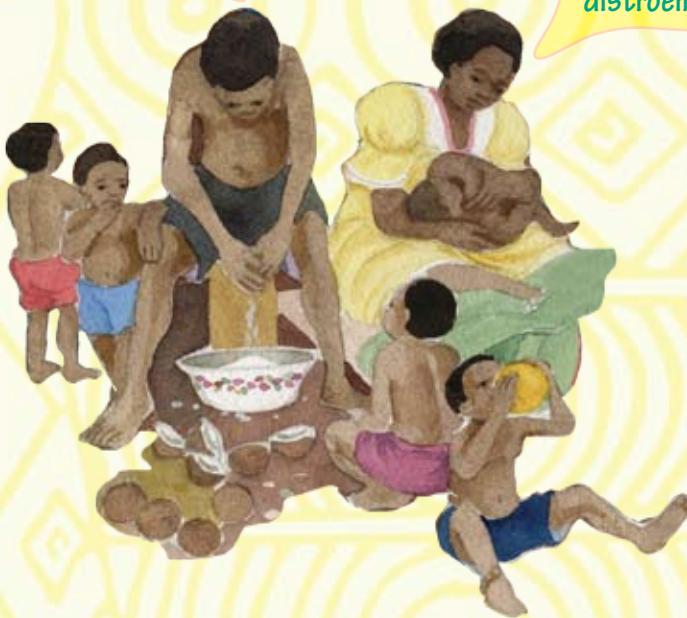
Evridei pleiplei wetem ol smol
brata mo sista blong mi, mo
rid long olgeta

Sapotem oltaem ol smol brata mo
sista blong mi blong oli save lanem mo
divelop, mo no mas spolem olgeta o
mekem wan samting we i save distroem
selfkonfidens blong olgeta

Faenem taem evridei blong
toktok mo pleiplei wetem ol
pikinini long famli blong mifala

Sapotem oltaem ol smol pikinini
blong mi blong oli save lanem mo
divelop – mo no mas spolem olgeta o
mekem wan samting we i save
distroem selfkonfidens blong olgeta

17. Sapos yu gat ol smol pikinini long haoshol blong yu, yu pleiplei wetem
olgeta o rid long olgeta yestedei? [Yes / No]

18. Insaed long haoshol blong yu, i gat moa long trifala buk blong pikinini? [Yes / No]

19. Yu lavem mo sapotem ol smol sista mo brata blong yu blong oli divelop blong
kasem ful potensel blong olgeta? [Yes / No]

Fasen blong manajem ol sik

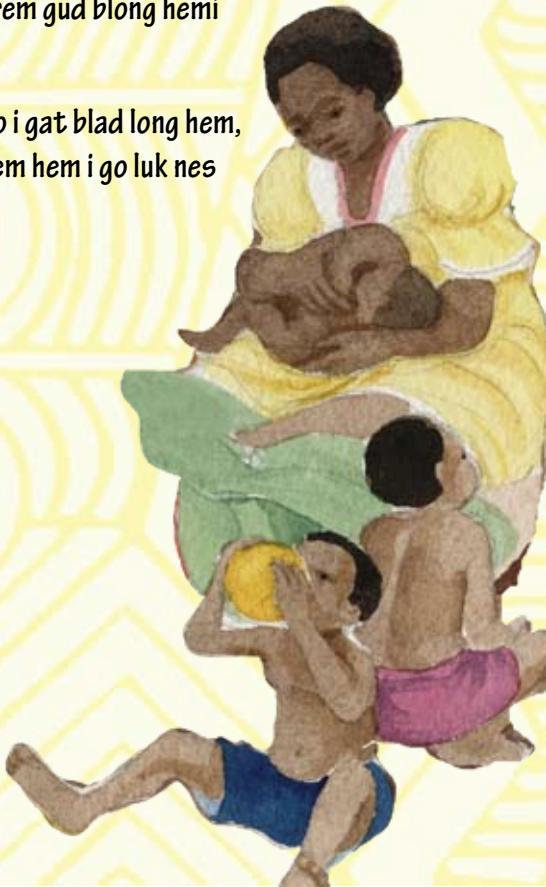
Yumi save mekem evri samting blong stap helti be wan wan taem wan memba blong famli i mas kasem sik. Sitsit wota (Diarrhoea), nemonia (Pneumonia) mo malaria oli olgeta sik we ol pikinini oli save faenem plenti mo oli nogud tumas long saed blong ol pikinini long Vanuatu. Sapos yu save olsem wanem blong dil wetem olgeta sik ia, pikinini i save kam oraet isi nomoa.

Sitsit wota (Diarrhoea)

Sitsit wota (Diarrhoea) i save kilim wan pikinini. Be sapos yu stap givim plenti likwid long wan pikinini taem i sitsit wota (Diarrhoea) hemi save kam gud bakegen we i no tekem ol tritmen long meresin. Melik blong mama hemi nambawan likwid yu save givim long bebi taem i sitsit wota (Diarrhoea), mo bebi i mas titi plenti moa. Oral Rehydration Solution (ORS) hemi nambawan likwid blong givim long ol pikinini we oli mo big. Wota blong kokonat tu hemi gud tumas blong givim long ol pikinini we oli mo big mo oli sitsit wota (Diarrhoea).

Wan pikinini we i sitsit wota (Diarrhoea) hemi mas gohed blong kaikai long stret taem, mo hemi nidim sam moa kaikai taem i stat harem gud blong hemi bildimap pawa blong hem.

Sapos pikinini hemi sitsit wota (Diarrhoea) tumas, o i gat blad long hem, o hemi fiva, pikinini ia hemi sik tumas mo yu mas karem hem i go luk nes o dokta kwiktaem.

Long Vanuatu...

Faending
blong sevei

- Aot long 10 pikinini we oli sitsit wota (Diarrhoea) 3 oli stap risivim plenti moa likwid (7 aot long 10 pikinini oli no stap risivim plenti moa likwid)

- Aot long 10 pikinini we oli sitsit wota (Diarrhoea) 5 oli stap risivim oral rehydration solution (ORS) (5 aot long 10 pikinini we oli sitsit wota (Diarrhoea) oli no stap risivim ORS)

- Aot long 10 pikinini we oli sitsit wota (Diarrhoea) 5 oli no risivim tritmen nating

Wanem nao mi save mekem?

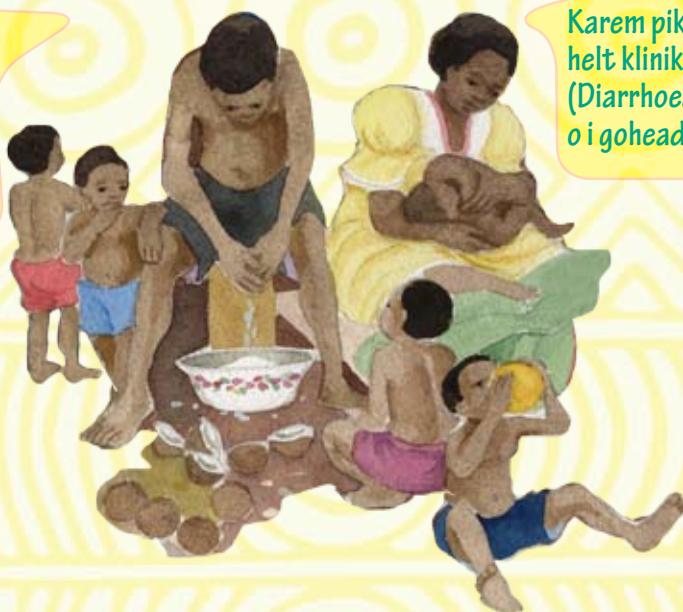
Talemaot long famli blong mi wanem mi lanem long saed blong sitsit wota (Diarrhoea) mo olsem wanem blong lukaotem wan pikinini we i sitsit wota (Diarrhoea)

Givim plenti likwid long eni pikinini long famli blong yu we i sosit wota (Diarrhoea)

Askem nes o helt woka ples we mi save karem oral rehydration solution mo olsem wanem blong iusum

Givim nomol kaikai long eni pikinini long famli blong yu we i sosit wota (Diarrhoea)

Karem pikinini ia i go long helt klinik sapos i sitsit wota (Diarrhoea) tumas o i gat blad o i gohead kasem plenti dei

Olsem wanem yumi save preventem sitsit wota (Diarrhoea)

- Wasem han blong yu wetem sop afta yu go long toelet mo bifo yu kaikai o mekem kaikai (Oli tingting se aot long 10 kes blong sitsit wota (Diarrhoea) oli save preventem 8 sapos yumi folem gud aejin (Hygiene)
- Drink oltaem klin, sef wota blong drink
- Kukum kaikai long stret fasen mo kavremap i stap kasem taem bae yu kaikai

20. Yu save wanem blong mekem sapos wan pikinini long famli blong yu i sitsit wota (Diarrhoea)? [Yes / No]

21. Tedei yu wasem han blong yu wetem sop? [Yes / No]

Nemonia (Pneumonia)

Nemonia (Pneumonia) tu i save kilim wan pikinini sapos i no karem tritmen. Hemi save tekem ol antibaotik (Antibiotics), be mama blong pikinini i mas luksave fastaem ol saen mo karem pikinini i go long helt klinik.

Wanem nao ol danja saen blong nemonia (Pneumonia)?

- Pulum win kwik kwik tumas
- Had blong pulum win

Long Vanuatu...

- Aot long 10 mama 1 mama nomoa i save luksave tufala danja saen blong nemonia (Pneumonia) [9 aot long 10 mama oli no save luksave danja saen blong nemonia (Pneumonia)]

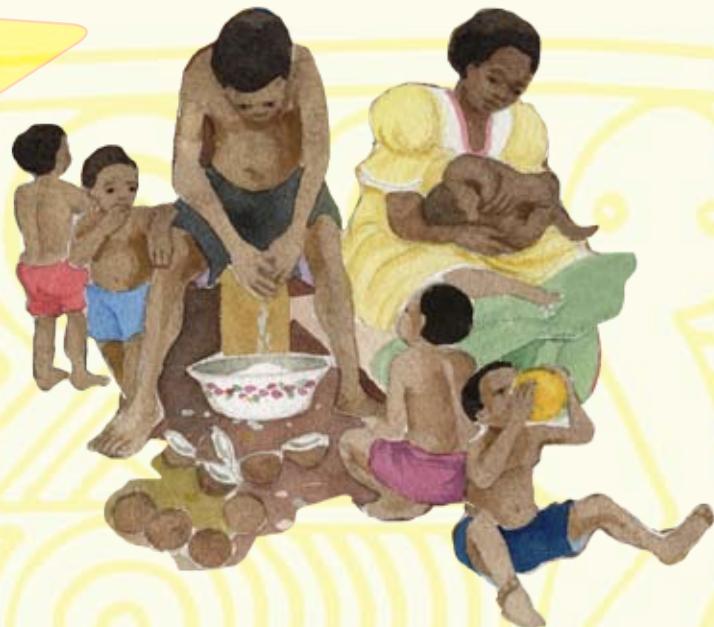

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long famli blong mi wanem we mi lanem long saed blong danja saen blong nemonia (Pneumonia)

Sapos wan pikinini long famli blong yu i sik mo i pulum win kwik kwik tumas mo i faenem i had blong pulum win, karem kwik taem i go long helt senta

22. Yu save ol danja saen blong nemonia (Pneumonia)? [Yes / No]
23. Yu save long eniwan we i kasem nemonia (Pneumonia) finis? [Yes / No]

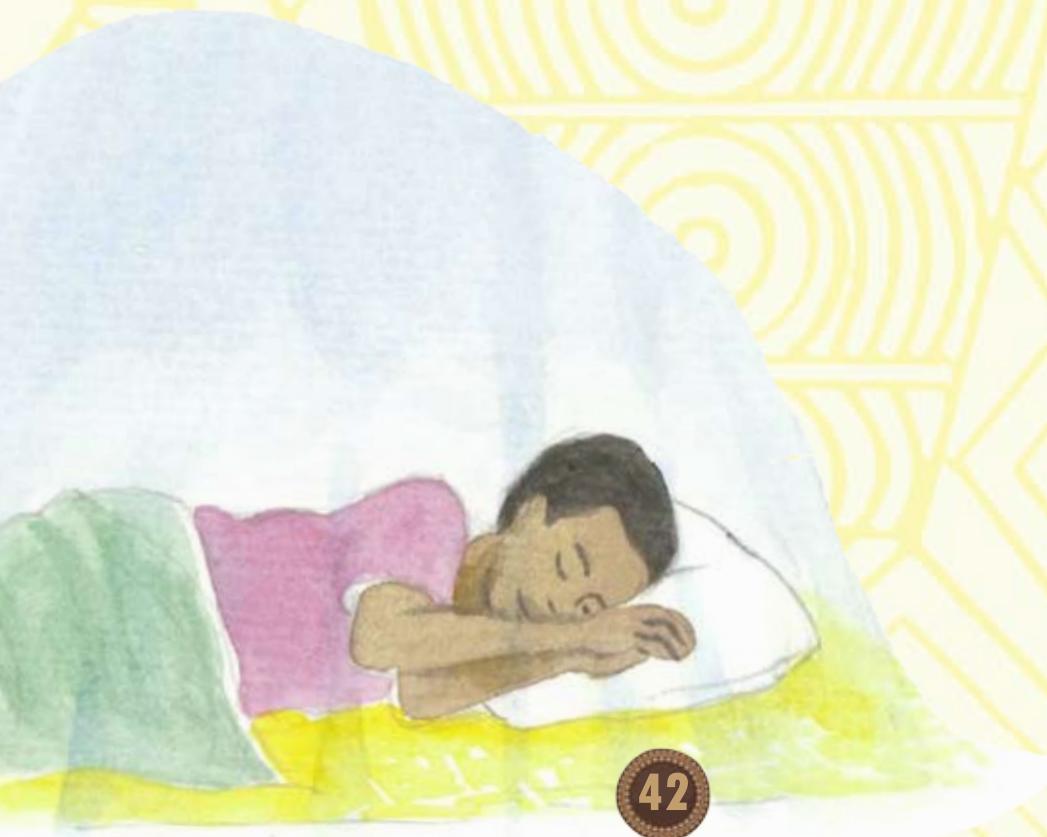

Malaria

Malaria hemi narafala sik we i save kilim man. Moskito nao i stap spredem malaria, mo yu save preventem taem yu silip andanit moskito net.

Long Vanuatu...

- Aot long 10 pikinini 7 oli silip andanit moskito net (3 aot long 10 pikinini
oli no silip andanit moskito net)

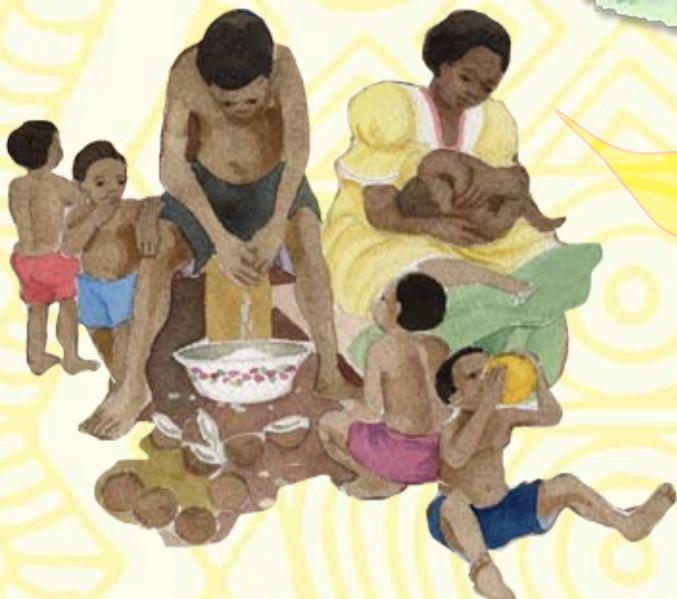

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long peren blong mi se mi
wantem silip andanit moskito net

Go long helt klinik blong karem ol
moskito net

Kapsaedem o kavremap ol wota
we moskito i save go brid long hem

Kapsaedem ol wota we i stap
insaed long kontena we oli nogat lid

24. Long haoshol blong yu ol pikinini oli silip andanit moskito net evrinaet? [Yes / No]

25. I gat ol ples long haos blong yu we moskito i save brid long hem? [Yes / No]

Sapos wan pikinini i kasem malaria, oli mas tritim hem kwik taem. Mama blong hem i mas luksave ol saen mo tekem pikinini ia i go long helt klinik.

Wanem ol saen blong malaria?

- Fiva
- Hed i soa
- Bodi i seksek mo swet

Long Vanuatu...

- Aot long 10 pikinini we oli kasem malaria 4 oli risivim tritmen long meresin insaed long 24 haua (6 aot long 10 pikinini we oli kasem malaria oli no risivim tritmen long meresin insaed long 24 haua)

Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long famli blong mi
wanem mi lanem long saed blong
ol saen blong malaria

Karem eni pikinini blong famli blong,
yumi we i soem saen blong malaria,
i go kwik taem long helt klinik

26. Yu save ol saen blong malaria? [Yes / No]

Bildimap wan fujia we i moa gud

Long pat ia blong buk oli wantem faenemaot se long Vanuatu wu i stap go long skul, mo oli gat hamas yia taem oli go long skul. Edukesen hemi faondesen blong bildimap wan fujia we i moa gud. Edukesen i givim pawa long yu mo famli blong yu. Sapos yu go long skul i no yu wan nomoa bae yu benefit, be pikinini blong yu bae oli benefit, mo pikinini blong olgeta tu. Olsem yu stat bildimap wan fujia we i moa gud blong famli blong yu, mo blong komiuniti blong yu.

Plenti long ol faending blong sevei oli link wetem edukesen. Bokis long peij 49 i soem olsem wanem edukesen i afektem ol faending. I soem olsem wanem edukesen i stap helpem pipol blong mekem jois (Choice) i moa gud blong olgeta, famli blong olgeta, mo komiuniti blong olgeta.

**Long wanem eij pikinini i
Save go long skul?**

- Pri-skul: stat long 3 kasem 5 yia
- Praemari skul: stat long 6 kasem 11yia
- Sekondari skul: stat long 12 yia

Long Vanuatu...

- Aot long 10 pikinini we oli gat 4 yia 2 i stap long pri-skul (8 aot long 10 pikinini we oli gat 4 yia oli no stap long pri-skul)

*Faending ia hemi link wetem level blong edukesen blong ol mama - luk long peij 49

- Aot long 10 pikinini we oli gat 6–11 yia 8 oli stap go long skul (2 aot long 10 pikinini we oli gat 6–11 yia oli no stap go long skul)

- Aot long 10 pikinini we oli gat 12–15 yia 5 oli stap go long skul mo oli stap long gred we i stret long yia blong olgeta (Gred 7–10)

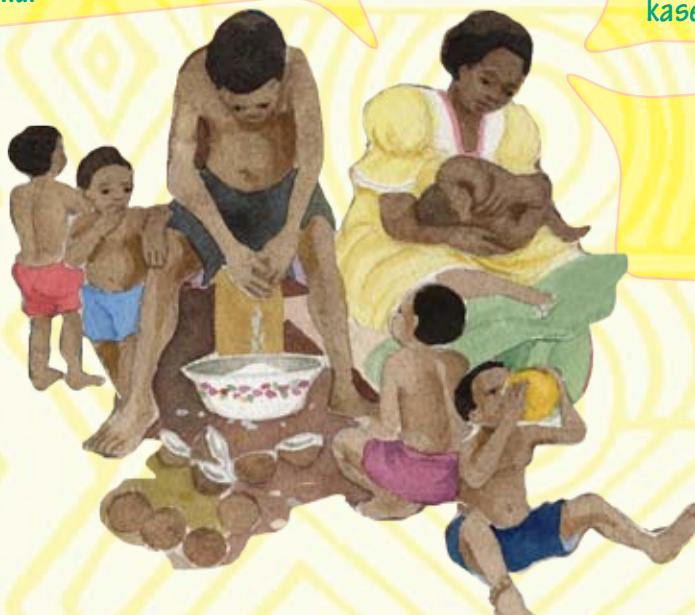
Wanem nao mi save mekem?

Talemaot long peren blong mi se mi wantem go long skul!

Mekem plan fastaem blong mifala save gat mani blong pem iunifom blong skul, buk blong skul, mo transport blong go mo kambak long skul

Mekem sua se ol pikinini blong famili blong mifala oli go long skul taem oli kasem stret yia blong go long skul

Mekem program blong pikinini i mekem ol smol wok long haos bifo i go long skul mo taem i kambak long skul, blong pikinini i no save mistim skul blong hem

27. Yu go long pri-skul? [Yes / No]

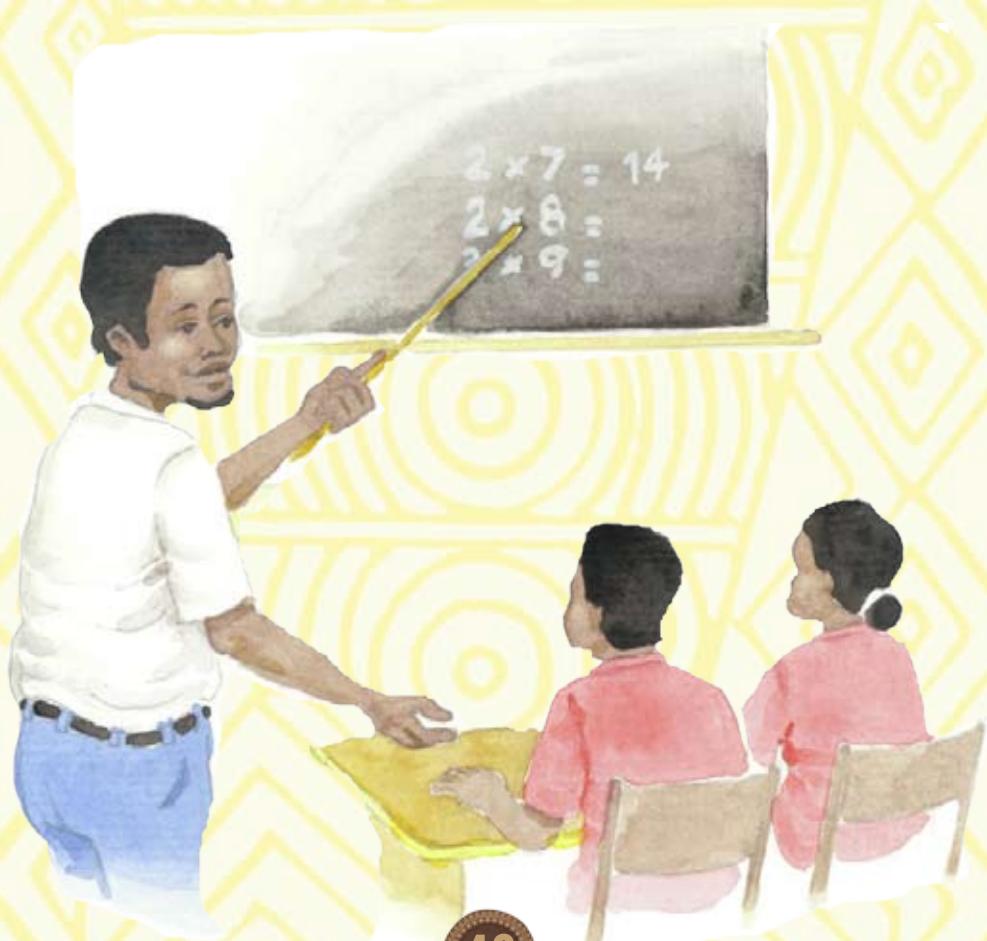
28. Yu go long praemari skul (Gred 1–6) taem yu gat 6 yia kasem 11 yia? (0 sapos yu gat 6 yia kasem 11 yia, yu stap long praemari skul mo long gred we i stret long eij blong yu?) [Yes / No]

29. Sapos yu gat 6 yia kasem 11 yia, bae yu go long sekondari skul (0 statem gred 7) taem bae yu kasem 12 yia? [Yes / No]

o

Sapos yu gat 12 yia o moa, yu bin go long sekondari skul (0 statem gred 7) taem yu 12 yia? [Yes / No]

30. Yu save long wan man we i no go long skul? [Yes / No]

Faending blong sevei we oli link wetem edukesen

Samfala faending blong sevei oli link wetem edukesen ol wuman oli risivim taem oli yang:

- Aot long 10 pikinini, weit blong 2 i smol tumas, hemia wan faending we yumi faenem aot long evriwan, be long saed blong ol mama we oli go kasem sekondari skul, hemi 1 aot long 10 pikinini weit blong hem i smol tumas
- Aot long 10 pikinini 2 oli sot tumas aot long evriwan, be long saed blong mama we i no go long skul, 3 aot long 10 pikinini oli sot tumas
- Aot long 10 wuman evriwan 4 oli save ol nambawan fasen blong protektem olgeta agensem HIV/AIDS, be long saed blong ol wuman we oli no skul 2 nomoa aot long 10 oli save olsem wanem blong protektem olgeta
- Long evriwan, 2 aot long 10 wuman we oli gat bel oli no kasem spesel kea bifo bebi i bon, but long saed blong ol wuman we oli no skul 3 aot long 10 wuman oli no risivim spesel kea bifo bebi i bon
- Long evriwan, 3 aot long 10 bebi i bon we i no gat wan spesel man/wuman blong lukaot ol mama i stap, be long saed blong ol wuman we oli no skul 5 aot long 10 bebi oli bon we i no gat wan spesel man/wuman blong lukaot ol mama i stap
- Long evriwan, long 4 aot long 10 haoshol i gat trifala o moa buk blong pikinini, be long saed blong ol mama we oli no skul, 1 nomoa aot long 10 haoshol i gat trifala o moa buk blong pikinini
- Long evriwan, 2 aot long 10 pikinini we oli gat 4 yia oli stap go long pri-skul, be long saed blong ol mama we oli no skul 1 aot long 10 pikinini we oli gat 4 yia oli go long pri-skul
- Long evriwan, 8 aot long 10 pikinini we oli gat 6–11 yia oli go long skul, be long saed blong ol mama we oli no skul, 6 aot long 10 pikinini we oli gat 6–11 yia oli go long skul

Buk blong titja, mo olsem wanem blong mekem wan sevei blong yu wan

Yu save iusum buk ia long klasrum blong titjim ol studen long saed blong wanem i stap hapan long Vanuatu long eria blong helt, edukesen mo proteksen blong ol pikinini. Buk ia i save helpem olgeta tu blong luksave se olgeta oli save mekem ol samting oli kam moa gud. Oli save lanem tu se sevei hemi wan fasen blong kolektem infomesen.

Yu save folem ol step i stap daon blong iusum buk ia long saed blong titjin .

1. Iusum infomesen long boks long peij 6 blong eksplenem long klas blong yu olsem wanem ol sevei oli wok
2. Go tru ol topik wetem klas blong yu. Blong wan wan topic, prisentem fastaem ol sevei faending. Mekem sua se ol studen oli andestanem ol implikesen blong wan wan faending blong sevei—askem long olgeta ‘From wanem hemi save kam wan problem long Vanuatu?’
3. Diskas long klas o long ol smol grup blong enkarejem ol studen blong tingting long sam wei blong impruvum situesen (O wanem ol famli o ol memba blong komiuniti oli save mekem). Iusum ol aedia blong ol boks long ‘Wanem nao mi save mekem?’ blong ademap long ol aedia we ol student oli givim
4. Sapos i gat wan infomesen boks, presentem long ol studen ol fakt we i stap long boks. Bae olsem ia diskasen i save kam gud
5. Long en blong wan wan topik yu save kolektem ol data mo mekem sevei blong klas blong yu wan. Ridim wan wan kwesten o raetem long bod. Yu save fotokopi peij 53-54 we ol kwesten i stap long hem. Ansa blong kwesten i ‘Yes’ or ‘No’, be taem ol studen i no save ansa long semtaem oli nid blong go long haos mo jekem blong faenemaot ansa. Askem ol studen blong faenemaot ol ansa, olsem homwok blong olgeta. Oli save diskasem wetem ol peren blong olgeta o wetem ol narafala memba blong famli blong faenemaot ol ansa. Mekem sua se studen oli andestanem se ol ansa oli oraet nomoa. Oli mas tru taem oli givim ol ansa. Eksplenem gud se ansa blong wan wan i no impotan tumas – wanem i moa impotan hemi ol faending blong evriwan tugeta long klas
6. Folem ol instraksen, we i stap long nekis peij, blong analaesem ol data, olsem ia yu save prisentem ol risalt long klas. Yu save komperem ol faending blong klas blong yu wetem narafala klas long skul. Yu save kipim tu wan rikod blong ol faending, mo yu save komperem ol faending ia sapos yu mekem wan moa sevei wan yia i pas. Sapos yu gohed blong mekem ol sevei yia afta yia bae yu save luk samfala intresting samting olijenj

Fasen blong kolektem ol data blong mekem sevei blong yu wan

Blong wan wan kwesten, raetem daon hamas ‘Yes’ ansa mo hamas ‘No’ ansa. Mekem sua tu se yu raetemaot hamas studen evriwan i stap long klas (0 pipol long grup).

Blong wan wan kwesten, sapos wan studen i no save ansarem kwesten ia, karemaot hem long totol namba bifo yu analaesem ol data blong kwesten ia.

Fasen blong Analaesem ol data

Bae yumi iusum fasfala kwesten olsem wan eksampol:

1. Yu stap kaikai ol fres frut mo vejetebol evridei?

Sapos yu gat 24 studen long klas, mo 14 oli talem ‘Yes’ mo 10 oli talem ‘No’, faending i go olsem ‘14 aot long 24 studen oli kaikai fres frut mo vejetebol evridei’, o ‘10 aot long 24 studen oli no kaikai fres frut mo vejetebol evridei’.

Sapos 2 studen oli no save ansarem kwesten ia, 14 oli talem ‘Yes’ mo 8 oli talem ‘No’, olsem yu karemaot 2 long 24 (= 22), mo i go olsem ‘14 aot long 22 studen oli kaikai fres frut mo vejetebol evridei’ o ‘8 aot long 22 studen oli no kaikai fres frut mo vejetebol evridei’.

Sapos yu wantem, yu save jenjem data blong yu i go long namba aot long 10. Olsem ia:

14 aot long 24 [= $14/24 \times 10$] = 5.8 aot long 10 = 6 aot long 10 (Yu raonem i go long ful namba we i moa kolosap).

Fasen blong prisentem ol faending

Yu save komplitim ol stetmen andanit blong prisentem ol faending blong yu. X = hamas studen we i ansarem ‘Yes’ mo Y = hamas studen evriwan long klas (0 Y = 10 mo X = namba blong ol studen we i ansarem ‘Yes’, we yu divaedem long namba blong ol studen evriwan, yu malatplaem long 10, mo yu raonem i go long ful namba we i moa kolosap).

Gudfala helt oltaem

Long klas blong yu... (0 long komiuniti grup blong yu...)

1. X aot long Y studen (0 pipol) oli kaikai fres frut mo vejetebol evridei
2. X aot long Y studen oli kaikai fis, jiken o ek evridei

3. X aot long Y studen oli iusum sol we i gat aiodin (Iodized salt) long haos blong olgeta
4. X aot long Y studen oli kolektem wota blong drink i kam long impruv sos (Improved source) [Olsem long tap, wel o spring i gat lid, o wan borhol(Borehole)] long haoshol blong olgeta
5. X aot long Y studen oli tritim wota long haoshol blong olgeta blong mekem i sef bifo oli drink
6. X aot long Y studen oli liv long ol haoshol we oli save sik plenti taem mo oli save kasem sitsit wota (Diarrhoea)
7. X aot long Y studen oli gat (Mo iusum) long haoshol blong olgeta (O skul) toelet we oli bildim i stret
8. X aot long Y studen oli save ol nambawan fasen blong protektem olgeta agensem HIV/AIDS
9. Oli save faenem ol kondom long komiuniti blong X aot long Y studen
10. X aot long Y wuman long famli blong studen oli go pas long klinik bifo bebi blong olgeta i bon i no long taem
11. X aot long Y wuman long famli blong studen oli bonem bebi long klinik o hospital, i no long taem

Fasen blong lukaotem gud ol smol pikinini

12. X aot long Y wuman long famli blong studen oli givim titi nomoa long bebi blong olgeta kasem fasfala 6 manis, i no long taem
13. X aot long Y wuman long famli blong studen oli givim titi long bebi blong olgeta kasem 2 yia, i no long taem
14. X aot long Y studen oli titi taem oli bebi
15. X aot long Y studen oli gat wan setifiket blong talemaot taem oli bon (Birth certificate)
16. X aot long Y studen oli gat wan kad blong stik meresin (Vaccination card)
17. X aot long Y studen oli pleiplei wetem o rid blong ol smol pikinini long haoshol blong olgeta yestedei
18. X aot long Y studen oli gat ova trifala (3) buk blong ol pikinini long haoshol blong olgeta
19. X aot long Y studen lavem mo sapotem yang sista mo brata blong yu blong oli save divelop kasem ful potensel blong olgeta

Fasen blong Manajem ol sik

20. X aot long Y studen oli save wanem blong mekem sapos wan pikinini long famli blong olgeta i kasem sitsit wota (Diarrhoea)
21. X aot long Y studen oli wasem han blong olgeta wetem sop tedei
22. X aot long Y studen oli save ol danja saen blong nemonia (Pneumonia)
23. X aot long Y studen oli save long wan we i kasem nemonia finis (Pneumonia)
24. Long haoshol blong X aot long Y studen, evri pikinini oli slip andanit long moskito net evrinaet
25. X aot long Y studen oli gat ples we ol moskito i save putum pikinini blong olgeta
26. X aot long Y studen oli save saen blong malaria

Bildim wan fujia we i moa gud

27. X aot long Y studen oli go long pri-skul
28. X aot long Y studen oli go long praemari skul taem oli gat 6 kasem 11 yia, o oli gat 6 kasem 11 yia naoia mo oli stap long praemari skul long gred we i stret long eij blong olgeta
29. X aot long Y studen oli save go long sekondari skul (0 oli save statem gred 7) taem oli 12 (0 statem sekondari skul/gred 7 taem oli kasem 12 yia)
30. X aot long Y studen oli save long wan we i no go long skul nating

Ol kwesten blong sevei

Yu save fotokopi ol peij ia blong helpem yu blong mekem sevei.

1. Yu stap kaikai fres frut mo vejeteblol evridei? Yes No
2. Yu stap kaikai fis, jiken o ek evridei? Yes No
3. Yu iusum sol we i gat aiodin long hem (Iodized salt) long haoshol blong yu? Yes No
4. Long haoshol blong yu oli kolektem wota blong drink we i kam long wan impruv sos (Improved source) [Olsem long tap, long wel o spring i gat lid, o wan borhol (Borehole)]? Yes No
5. Long haoshol blong yu oli tritim wota blong mekem i sef bifo oli drink? Yes No
6. Long haoshol blong yu, yu save sik plenti taem mo kasem sitsit wota (Diarrhoea)? Yes No
7. Long haoshol (O skul) blong yu, toelet we yu stap iusum oli bildim i stret? Yes No
8. Yu save ol nambawan fasen blong protektem yu wan agensem HIV/AIDS? Yes No
9. Oli save faenem kondom long komiuniti blong yu? Yes No
10. Sapos wan long famli blong yu i bonem bebi i no long taem (las yia olsem) hemi stap pas long klinik taem i gat bel? Yes No
11. Sapos wan long famli blong yu i bonem bebi i no long taem (las yia olsem) hemi bonem bebi long klinik o long hospitel? Yes No
12. Sapos wan long famli blong yu i gat wan bebi we i gat 6 go kasem 18 manis, hemi givim titi nomoa long hem long fasfala 6 manis? Yes No
13. Sapos wan long famli blong yu hemi gat wan bebi we i gat 2 kasem 5 yia – hemi givim titi long hem i go kasem 2 yia? Yes No
14. Yu titi taem yu smol, mo sapos i olsem, yu titi kasem wataem? Yes No
15. Yu gat wan setifiket i talemaot taem yu bon (Birth certificate)? Yes No
16. Yu gat wan kad blong stik meresin (Vaccination card)? Yes No
17. Sapos yu gat ol smol pikinini long haoshol blong yu yu pleiplei wetem o rid blong olgeta yestedei? Yes No
18. Long haoshol blong yu yu gat bitim trifala (3) buk blong ol pikinini? Yes No

19. Yu lavem mo sapotem ol yang sista mo brata blong yu blong oli di develop long ful potensel blong olgeta? Yes No
20. Yu save wanem blong mekem sapos wan pikinini long famli blong yu i kasem sitsit wota (Diarrhoea)? Yes No
21. Yu wasem han blong yu wetem sop tedei? Yes No
22. Yu save ol danja saen blong nemonia (Pneumonia)? Yes No
23. Yu save long eniwan we i bin kasem nemonia (Pneumonia)? Yes No
24. Long haoshol blong yu, evri pikinini oli slip andanit long moskito net evrinaet? Yes No
25. Yu gat eni ples we moskito i save putum pikinini blong olgeta? Yes No
26. Yu save long ol saen blong malaria? Yes No
27. Yu bin go long pri-skul? Yes No
28. Yu bin go long praemari skul (Gred 1–6) taem yu 6 kasem 11 yia?
(O sapos yu gat 6 kasem 11 yia, yu stap go long praemari skul mo yu stap long gred we i stret long eij blong yu) Yes No
29. Sapos yu gat 6 kasem 11 yia, bae yu save go long sekondari skul
(O statem gred 7) taem yu kasem 12 yia? Yes No
o
Sapos yu gat 12 yia o moa, yu bin go long sekondari skul (O statem gred 7)
taem yu bin gat 12 yia? Yes No
30. Yu save long wan we i no go long skul? Yes No

Vanuatu Maltipol Indiketa Klasta Sevei 2007 - Samari teibol blong ol faending

Teibol ia i givim ol mein faending blong Vanuatu Maltipol Indiketa Klasta Sevei. Ful ripot blong sevei i aveilebol long internet long:

http://www.unicef.org/pacificislands/MICS_Reportsmla.pdf

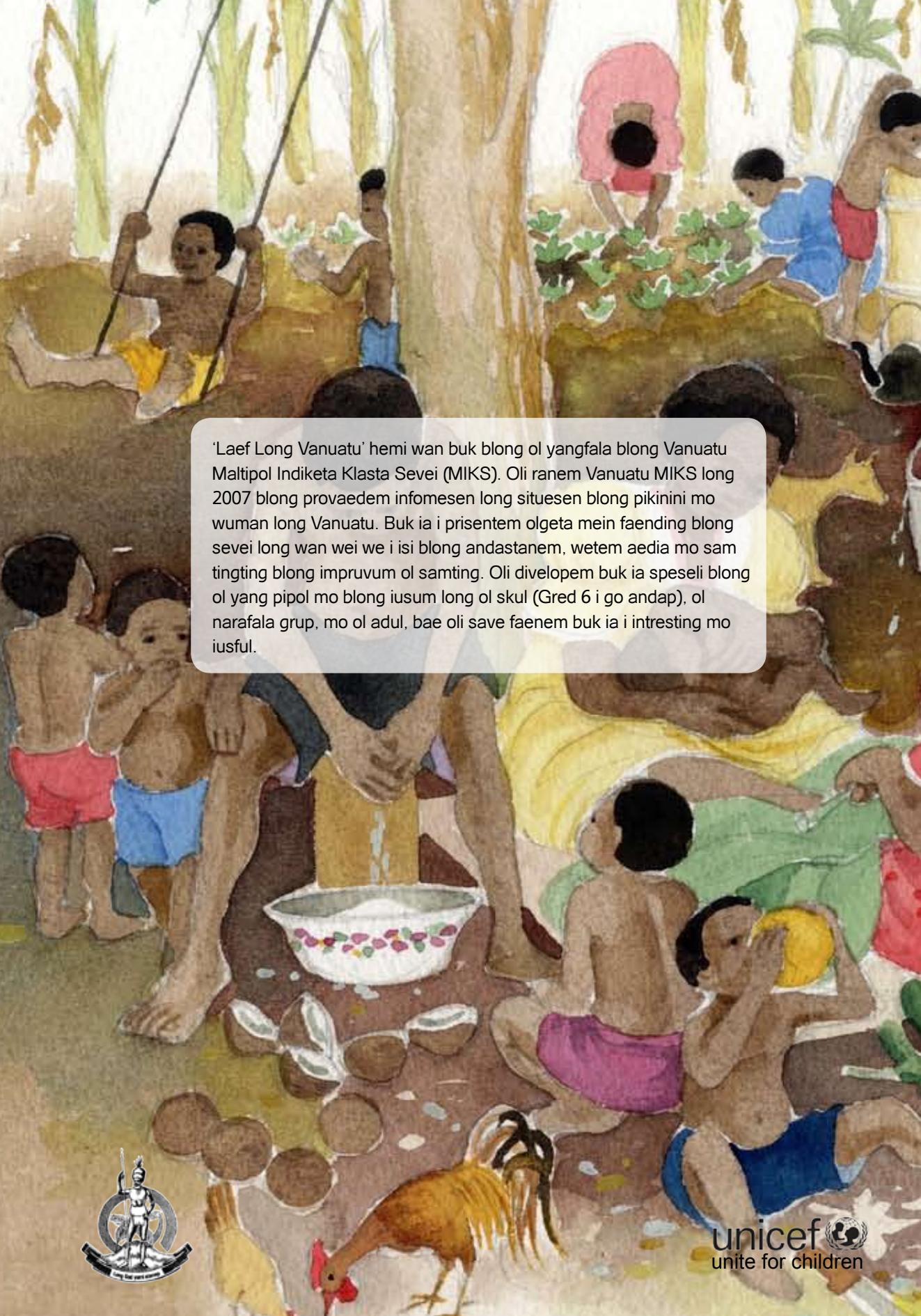
Topik	Indiketa (Mo eksplenesen)	Valiu
Motality blong pikinini	Motaliti reit blong anda-5 (Namba blong pikinini we oli ded bifo oli kasem 5 yia)	30 long evri wan tausan (1000)
	Motaliti reit blong infant (Namba blong ol pikinini we oli ded bifo oli kasem 1 yia)	25 long evri wan tausan (1000)
Niutrisen		
Niutrisonel status	Prevalens blong andawoit (Pesenteij blong ol pikinini oli no kasem 5 yia we weit blong olgeta i smol tumas)	15.9%
	Prevalens blong sot tumas (Pesenteij blong ol pikinini oli no kasem 5 yia we hait blong olgeta i smol tumas)	20.1%
	Prevalens blong westin (Pesenteij blong ol pikinini oli no kasem 5 yia we weit blong olgeta i smol blong hait blong olgeta)	6.5%
Givim titi	Taemli inisiesen blong givim titi (Pesenteij blong ol wuman we oli stat giving titi insaed long 1 haua (1 hour) afta bebi i bon)	71.9%
	Reit blong givim titi nomoa long 0–5 manis (Pesenteij blong ol bebi we oli fidim long melik blong mama nomoa long fasfala 5 manis)	39.7%
	Reit blong Kontiniu blong givim titi (Pesenteij blong ol pikinini we oli stap givim titi long olgeta...) kasem 12–15 manis kasem 20–23 manis	79.9% 31.6%
	Reit blong taemli komplimentari fiding (Pesenteij blong ol pikinini we oli stap givim narafala kaikai long olgeta semtaem wetem melik blong mama kasem 6–9 manis)	61.9%
	Frekwensi blong komplimentari fiding (Pesenteij blong ol pikinini we oli gat 6–11 manis we oli risivim melik blong mama mo narafala kaikai semtaem, long stretnamba blong taem evidei)	49.6%
	Bebi we oli fidim olgeta i stret (Pesenteij blong ol pikinini we oli gat 0–11 manis we oli risivim stret kaen mo amaon blong kaikai)	44.9%

Sol we i gat aiodin insaed (Salt iodization)	Konsamsen blong sol i gat aiodin insaed - iodized salt - (Pesenteij blong ol haoshol we oli stap iusum sol we i gat aiodin insaed -iodized salt)	22.9%
Bebi i bon we kilo i smol	Bebi i bon we kilo i smol (Pesenteij blong ol bebi we taem oli bon kilo i anda 2500 grams)	10.2%
	Bebi we oli skelem taem oli bon (Pesenteij blong ol bebi we oli skelem taem oli bon)	79.3%
	Prevalens blong sot tumas (Pesenteij blong ol pikinini anda 5 we hait i smol tumas blong yia blong olgeta)	20.1%
Helt blong Pikinini		
Imiunaesesen (Immunization)	Kavrej blong imiunaesesen agensem Tuberculosis [Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim BCG vaksinesen blong faetem tuberculosis long fasfala yia blong olgeta]	79.1%
	Kavrej blong imiunaesesen agensem Polio (Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim trifala (3) vaksinesen blong faetem Polio long fasfala yia blong olgeta)	55.4%
	Kavrej blong imiunaesesen agensem DPT (diphtheria, pertussis mo tetanus) (Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim trifala (3) vaksinesen blong faetem DPT long fasfala yia blong olgeta)	58.3%
	Kavrej blong imiunaesesen agensem Measles (Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim vaksinesen blong faetem measles long fasfala yia blong olgeta)	37.2%
	Fuli imiunaes pikinini (Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim wanfala (1) BCG, trifala (3) Polio, trifala (3) DPT mo wanfala (1) measles vaksinesen long fasfala yia blong olgeta)	24.2%
	Kavrej blong imiunaesesen agensem Hepatitis B (Pesenteij blong ol pikinini we oli risivim trifala (3) vaksinesen blong faetem hepatitis B long fasfala yia blong olgeta)	55.3%
Tetanus toxoid	Neonatal tetanus proteksen (Pesenteij blong ol mama we oli karem vaksinesen mo oli protektem olgeta agensem tetanus)	49.2%
Lukaotem sik	Ius blong Oral Rehydration Therapy (ORT) (Pesenteij blong ol pikinini oli kasem sitsit wota (Diarrhoea) we oli risivim ORT)	53.7%
	Hom manejmen blong sitsit wota (Diarrhoea) (Pesenteij blong ol keis (Cases) blong ol pikinini oli kasem sitsit wota (Diarrhoea) we oli lukaotem long haos)	16.4%
	Risivim ORT o inkrisim fluid mo kontinu blong fidim (Pesenteij blong ol pikinini oli kasem sitsit wota (Diarrhoea) we oli risivim ORT o moa likwid mo kontinu blong kaikai, olsem rekomeded manejmen (Recommended management)	43.1%

Ius blong solid fuel	Ius blong solid fuel (Pesenteij blong haoshol we oli stap iusum solid fuel blong kuk)	85.1%
Malaria	Haoshol avaelebiliti blong long-lasting net (LLN) (Pesenteij blong haoshol we i gat wanfala o moa long-lasting net LLN)	67.6%
	Anda -5 we i silip andanit LLNs (Pesenteij blong pikinini we i silip andanit wan LLN naet bifo)	55.7%
	Anda -5 we i silip andanit moskito net (Pesenteij blong pikinini we i silip andanit enikaen bed net naet bifo)	66.1%
	Anti-malarial tritmen oli givim long anda-5 (Pesenteij blong pikinini i sik long fiva long 2 wik i pas mo oli tritim wetem anti-malaria meresin)	35.8%
Envaeronmen		
Wota mo sanitesen	Impruv sos blong drinking wota (Pesenteij blong haoshol oli gat akses long impruv sos blong wota blong drink)	85.1%
	Wota tritmen (Pesenteij blong haoshol we oli tritim wota blong drink)	14.5%
	Impruv sanitesen fasiliti (Pesenteij blong haoshol we oli gat impruv toelet fasiliti)	63.5%
	Disposel blong sosit blong pikinini (Pesenteij blong pikinini we oli sakem lasfala sosit blong olgeta insaed long wan toelet or latrin)	29.9%
HIV/AIDS mo pikinini i no gat paren mo valnerebol		
HIV/AIDS save mo atitiud	Komprihensiv save long yang pipol long saed blong transmisen blong HIV (Pesenteij blong wuman oli gat 15–24 yia we oli save tufala metod blong prevensen mo trifala kiaman toktok long saed blong HIV/AIDS)	15.4%
	Save long saed blong olsem wanem HIV i save pas long mama i go long pikinini (Pesenteij blong wuman oli gat 15–49 yia we oli save trifala wei we HIV i save pas long mama mo go long pikinini)	62.9%
	Atitiud i go long pipol we oli gat HIV/AIDS (No diskriminesen) (Pesenteij blong wuman oli gat 15–49 yia we oli no soem fasen blong diskriminesen long ol pipol we oli gat HIV mo AIDS)	17.5%
	Wuman we i save ples blong mekem test blong HIV	50.4%
	Wuman we i mekem finis test blong HIV	8.5%
	Kavrej blong kanseling long prevensen blong HIV long taem blong visit bifo bebi i bon (Antenatal care ANC) (Pesenteij blong wuman oli risivim infomesen long saed blong HIV prevensen during long taem blong wan ANC visit)	27.8%
	Kavrej blong testem HIV long taem blong ANC visit (Pesenteij blong wuman we oli testem long HIV long taem blong wan ANC visit mo oli risivim risalt blong test)	6.8%

Sapot long pikinini i no gat peren (Ofen) mo valnerebol	Prevalens blong pikinini i no gat peren (Pesenteij blong pikinini we wan o tufala peren i dead)	2.9%
	Pikinini we i no liv wetem stret papa o mama blong hem	9.4%
	Skul atendens blong dabol-ofen (No gat mama mo papa) kompea wetem non- ofen (Komparisen blong skul atendens bitwin ofen mo non-ofen)	0.92 ratio
Riprodaktiv helt		
Fasen blong iusum kontraseptiv	wuman we oli gat 15–49 yia, oli marid o stap wetem man, we oli iusum kontraseptiv	38.4%
Helt blong mama mo niufala bon bebi	ANC(Antenatal care) we ol skil pesonel oli givim (Pesenteij blong wuman we oli risivim ANC i kam long wan dokta, nes o midwaef wan taem o moa taem oli bin gat bel)	84.3%
	Wan o moa ANC visit Konten blong ANC Blad sampol oli tekem Blad presa oli misurem Spesimen blong pispis oli tekem Weit oli misurem	98.1% 68.9% 80.2% 69.3% 84.5%
	Skil atendan long delivri (Pesenteij blong bebi i bon we wan midwaef, dokta o nes i stap wetem mama)	74.0%
	Institusonel delivri (Pesenteij blong wuman we oli bonem bebi insaed long wan helt fasiliti)	79.8%
Divelopmen blong Pikinini	Sapot blong famli long saed blong lanem (Pesenteij blong pikinini anda 5 yia we memba blong haoshol oli helpem wetem aktiviti blong lanem, long las 3 dei i pas)	90.6%
	Sapot blong papa long saed blong lanem (Pesenteij blong pikinini anda 5 yia we memba blong haoshol oli helpem wetem aktiviti blong lanem, long las 3 dei i pas)	64.6%
	Gat trifala o moa buk blong pikinini (Pesenteij blong pikinini we oli liv long haoshol we i gat trifala o moa buk blong pikinini)	40.7%
	Gat trifala o moa buk we i no blong ol pikinini (Pesenteij blong pikinini we oli liv long haoshol we i gat trifala o moa buk blong ol bigman)	52.9%
	Gat trifala o moa kaen pleiplei (Pesenteij blong pikinini we oli liv long haoshol we i gat trifala o moa pleiplei olsem pleiplei oli mekem long haos, pleiplei oli pem long stoa mo samting blong haos)	18.6%
	Wan bigman i no lukaotem (Pesenteij blong pikinini anda 5 yia we oli stap olgeta wan, o pikinini we oli nogat 10 yia i lukaotem olgeta, wanfala taem long wik i pas)	39.1%

Edukesen	Pri-skul atendens (Pesenteij blong pikinini we oli gat 3–5 yia mo oli stap go long pri-skul)	23.4%
	Skul redines (Pesenteij blong pikinini we i stap long gred 1 mo i atendem pri-skul yia bifo)	96.2%
	Praemari skul entri ej gred 1 (Pesenteij blong pikinini long gred 1 we oli gat stret ej blong stap long gred 1)	63.9%
	Net praemari skul atendens ratio (Pesenteij blong pikinini oli gat 6–11 yia we oli stap atendem praemari o sekondari skul)	80.4%
	Sekondari skul atendens resio (Ratio) junia sekondari skul (Pesenteij blong pikinini oli gat 12–15 yia we oli atendem junia sekondari skul o skul i moa hae) Sinia sekondari skul (Pesenteij blong pikinini oli gat 16–20 yia we oli atendem sinia sekondari o skul i moa hae)	45.7% 10.4%
	Pikinini we i kasem gred 6 (Pesenteij blong pikinini we oli statem praemari skul(Gred 1) mo komplitim praemari skul (Kasem gred 6)	74.0%
	Jenda pariti indeks (Ratio blong gel long boe we oli stap atendem...) Praemari skul Junia sekondari skul Sinia sekondari skul	1.01 ratio 1.02 ratio 0.90 ratio
	Adul litresi reit blong wuman we oli gat 15-24 yia	76.6%
Proteksen blong Pikinini		
Rejistresen blong pikinini i bon	Rejistresen blong pikinini i bon (Pesenteij blong pikinini anda 5 yia we oli rejisterem olgeta)	25.6%
Marid eli mo poligami	Marid bifo 15 yia(Pesenteij blong ol wuman we oli gat 15–49 yia we oli marid bifo oli kasem 15 yia)	7.0%
	Marid bifo 18 yia (Pesenteij blong ol wuman we oli gat 15–49 yia we oli marid bifo oli kasem 18 yia)	23.6%
	Yang wuman we oli gat 15–19 yia mo oli marid/liv wetem man i stap	12.8%
	Difrens long ej blong spaus (Asban mo waef), 10 yia mo i go andap (Pesenteij blong ol wuman we man blong olgeta hemi 10 o moa yia ova long ej blong olgeta) wuman we oli gat 15–19 wuman we oli gat 20–24	31.6% 10.2%

'Laef Long Vanuatu' hemi wan buk blong ol yangfala blong Vanuatu Maltipol Indiketa Klasta Sevei (MIKS). Oli ranem Vanuatu MIKS long 2007 blong provaedem infomesen long situesen blong pikinini mo wuman long Vanuatu. Buk ia i prisetem olgeta mein faending blong sevei long wan wei we i isi blong andastanem, wetem aedia mo sam tingting blong impruvum ol samting. Oli developem buk ia speseli blong ol yang pipol mo blong iusum long ol skul (Gred 6 i go andap), ol narafala grup, mo ol adul, bae oli save faenem buk ia i interesting mo iusful.

